

Michael Löwy

Marxismen i Latinamerika från 1909 till våra dagar



Bilden på bokomslaget visar den peruanske marxisten José Carlos Mariátegui

Löwys antologi ”Marxismen i Latinamerika” gavs ursprungligen (1980) ut på franska under titeln *Le marxisme en Amérique Latine*. Boken har översatts till många språk, bl a spanska, engelska (1990) och portugisiska (introduktionen även separat på tyska).

Löwys introduktion, som återges nedan, har översatts av *Alex Fuentes*. Som förlaga har främst använts 2007 års spanskspråkiga utgåva av boken, *El marxismo en América Latina. Antología desde 1909 hasta nuestros días*, som är betydligt mer omfattande än den engelska översättningen (585 resp 282 sidor förutom index).

Resten av *Marxismen i Latinamerika* utgörs av dokument och andra texter som är grupperade i 5 delar. Här följer ett utdrag ur innehållsförteckningen (baserad på spanska utgåvan), med länkar till de texter som finns översatta. Fler texter kommer att översättas efter hand.

Innehållsförteckning (i utdrag)

Introduktion – Marxismens historia i Latinamerika

1. Marxismen introduceras i Latinamerika

Juan B. Justo, *Frihandeln*

Luís Emilio Recabarren, *Rika och fattiga*

2. Den revolutionära perioden

2.1 Dokument från det leninistiska Komintern (1921-23)

2.2 Oktoberrevolutionens inflytande

2.3 De första stora latinamerikanska marxisterna

Julio Antonio Mella: [Klasskriget i Kuba](#)

Julio Antonio Mella: [Proletariatet och den nationella befrielsen](#)

José Carlos Mariátegui: [Förord till Storm över Anderna](#)

José Carlos Mariátegui: [Urfolksfrågan i Latinamerika](#)

José Carlos Mariátegui: [Den latinamerikanska socialistiska revolutionen](#)

José Carlos Mariátegui: [Antiimperialistisk ståndpunkt](#)

2.4 Den röda revolten i El Salvador (1932)

2.5 1935 års uppror i Brasilien

3. Den stalinistiska hegemonin

3.1 Folkfronten i Latinamerika

Carlos Contrera Labarca: *Folkfronten i Chile*

Humberto Mendoza: *Vänsterkritik av den chilenska folkfronten*

R.A. Martínez: *Kuba: Folkfronten med Batista*

3.2 Tysk-sovjetiska paktens och dess återverkningar i Latinamerika

3.3 Browderismen och efterkrigsperioden

Vicente Lombardo Toledano: [För industrialisering av Mexiko](#)

Vicente Lombardo Toledano: [Partido Popular \[Folkpartiet\]](#)

Vittorio Codovilla: [Argentinas kommunister och peronismen](#)

Mexikanska kommunistpartiet: Pakten mellan arbetarna och bossarna
[Pulacayoteserna](#) [NY]

3.4 Kalla kriget

3.5 Efter 20:e partikongressen

3.6 Marxistisk ekonomisk historia

Sergio Bagú: Den koloniala ekonomin

Caio Prado Jr: Den ekonomiska karaktären av tropikernas kolonisering

Marcelo Segall: Kapitalismens utveckling i Chile

Milcíades Peña: Den koloniala ekonomins kombinerade utveckling

Rodney Arismendi: Den feodala ekonomin i Latinamerika

4. Den nya revolutionära perioden

4.1 Den kubanska revolutionen

[Partido Socialista Popular och den kubanska revolutionen](#)

Fidel Castro: [Socialistisk och demokratisk revolution i Kuba](#)

Fidel Castro: [Från Martí till Marx](#)

4.2 Castroism och guevarism

Che Guevara: [Guerillakrig: en metod](#)

Che Guevara: [Meddelande till Tricontinentalkonferensen](#) (Vietnam får inte lämnas ensamt!)

Douglas Bravo: Gerillan i Venezuela

Camilo Torres: Ett budskap till de kristna

OLAS-deklarationen

Carlos Fonseca Amador: Sandinistfronten i Nicaragua

4.3 Socialismer

Salvador Allende: "Vår väg till socialismen" i samlingen [Fallet Chile. Om möjligheten av en fredlig övergång till socialismen](#)

4.4 Kommunistpartierna

Rodney Arismendi: En kontinental revolution

Vittorio Codovilla: Marxismens historia i Latinamerika

Luis Corvalán: Folkregeringen

4.5 Maoismen

Brasiliens kommunistiska parti, Den national-demokratiska revolutionen

Brasiliens kommunistiska parti, Folkkriget

4.6 Trotskismen

Luis Vitale: [Latinamerika — feodalt eller kapitalistiskt?](#)

Adolfo Gilly: [Den avbrutna revolutionen](#)

Det bolivianska POR och Ches guerilla

PRT:s teser om den mexikanska revolutionen

[Resolution om Latinamerika från Fjärde internationalens 9:e världskongress \(1969\)](#)

5. Nya tendenser

André Gunder Frank: [Vem är den omedelbara fienden?](#)

Teotonio dos Santos: Underutveckling och beroende

Zapatiströrelsen

OBS en del av texterna ovan är inte översatta från Löwys antologi utan hämtade från andra befintliga översättningar (t ex Allendes tal)

MF 5/2 2016. Uppdaterat 18/8.

Introduktion – Marxismens historia i Latinamerika

Det är uppenbart att det inte går att sammanfatta nästan ett sekels historia av marxismens teori och praktik på en hel kontinent på några tiotal sidor. De följande sidorna försöker bara slå fast några referenspunkter för att studera det marxistiska tänkandets utveckling i Latinamerika, med betoning på frågan om *revolutionens karaktär*.¹

Ett av de viktigaste problem som den latinamerikanska marxismen tvingades ta itu med var att definiera revolutionens karaktär på kontinenten. En sådan definition var både ett resultat av en viss analys av de latinamerikanska samhällsformationerna och utgångspunkten för att formulera strategin och politiska taktiken. Det handlar med andra ord om ett av det vetenskapliga tänkandets grundläggande ögonblick och utgör en avgörande förmedling mellan teori och praktik. En hel serie viktiga politiska frågor – klassallianser, kampmetoder, revolutionens etapper osv – hänger intimt samman med den centrala frågan: revolutionens karaktär.

Mycket schematiskt kan vi urskilja tre perioder i den latinamerikanska marxismens historia: 1) en revolutionär period, från 20-talet till mitten av 30-talet, vars djupaste teoretiska uttryck är Mariáteguis arbete och vars viktigaste praktiska manifestation var det salvadoranska upproret 1932. Under denna period tenderade marxister att samtidigt karakterisera den latinamerikanska revolutionen som socialistisk, demokratisk och antiimperialistisk. 2) den stalinistiska perioden från mitten av 1930-talet fram till 1959, då den sovjetiska tolkningen av marxismen var förhärskande, och följaktligen också Stalins teori om revolutionen i stadier, där det rådande stadiet i Latinamerika definieras som nationellt-demokratiskt. 3) den nya revolutionära perioden efter den kubanska revolutionen, där det uppstår (eller konsolideras) radikala strömningar, vars gemensamma utgångspunkter är revolutionens socialistiska karaktär och det, i vissa situationer, berättigade med väpnad kamp och vars främsta inspiration och symbol var Ernesto Che Guevara.

I sista hand har revolutionens karaktär att göra med vissa grundläggande teoretiska och metodologiska frågor som rör frågan om hur man tillämpar marxismen på den latinamerikanska verkligheten.

Marxismen i Latinamerika hotades av två motsatta frestelser: Indo-amerikansk exceptionalism och eurocentrism.

Den indo-amerikanska exceptionalismen tenderar att betrakta allt som är specifikt i Latinamerika, såsom dess kultur, historia eller samhällsstruktur i absoluta termer. När föreställningen om Amerikas särprägel dras till sin yttersta konsekvens leder det till att själva marxismen ses som en uteslutande europeisk teori. Det mest betydelsefulla exemplet på detta är APRA (Alianza Popular Revolucionaria Americana)², som under ledning av Haya de la Torre först försökte ”anpassa” marxismen till den kontinental verkligheten, för att senare ”överskrida” den och hamna i en säregen och eklektisk populism. För Haya de la Torre styrs den indoamerikanska ”rum-tiden” av sina egna lagar, som i grunden skiljer sig från den

¹ För en relativt väldokumenterad historik över den latinamerikanska kommunismen, se Boris Goldenbergs, *Kommunismen i Lateinamerika* (Stuttgart, Verlag Kohlhammer, 1971), som trots brister och en tendens till antikommunism, förvisso är bättre än liknande verk publicerade i USA, som alla är djupt präglade av det kalla kriget.

² APRA grundades av peruanen Victor Raul Haya de la Torre medan han befann sig i exil i Mexiko. Ideologiskt eklektisk, och främst inspirerad av den mexikanska revolutionen, utvecklade han en unik ”indoamerikansk” lära. Under 1920-talet var APRA en rörelse av kontinental karaktär, med sektioner i flera latinamerikanska länder, men begränsades så småningom till Peru där det finns kvar som ett massparti. Ursprungligen definierade sig APRA som antiimperialistiskt, men den prägnen ebbade successivt ut och försvann till slut.

europiska ”rum-tid” som analyserades av Marx och kräver därför en ny teori som negerar och överskrider marxismen³.

Det var eurocentrismen, mer än någon annan tendens, som ödelade den latinamerikanska marxismen. Med denna term vill vi hänvisa till en teori som begränsar sig till att mekaniskt tillämpa de socioekonomiska utvecklingsmodeller som förklarar Europas historiska utveckling under artonhundratalet på Latinamerika. För varje aspekt av den europeiska verkligheten som studerades av Marx och Engels – motsättningen mellan kapitalistiska produktivkrafter och feodala produktionsförhållanden, borgarklassens historiska progressiva roll, den demokratiska borgerliga revolutionen mot den feodala absolutistiska staten – letade man mödosamt efter en latinamerikansk motsvarighet och omvandlade på så vis marxismen till en påtvingad modell, på vilken verkligheten skoningslöst måste ”stympas” eller ”uttänjas” i enlighet med tillfälliga behov. Genom att använda denna metod definierade man kontinentens jordbruksstruktur som feodal, den lokala borgarklassen ansågs vara progressiv eller åtminstone revolutionär, bönderna definierades som fientliga mot kollektivistisk socialism osv. I detta sammanhang förnekades underförstått eller uttryckligen allt som var specifikt i Latinamerika, och kontinenten uppfattades som ett slags tropiskt Europa med en utveckling som var försenad ett århundrade och under det nordamerikanska imperiets herravälde.

Dessa två frestelser är strikt antagonistiska och motsägelsefulla, men leder paradoxalt nog till en gemensam slutsats: socialismen står inte på dagordningen i Latinamerika. Enligt Haya de la Torre:

Innan den socialistiska revolutionen, som kommer att föra arbetarklassen till makten, måste vårt folk gå igenom förstadier till en ekonomisk och politisk omvandling och kanske genomgå en social revolution som kommer att åstadkomma befrielse från det imperialistiska oket och leda fram till ett ekonomiskt och politiskt enande av Indoamerika. Den proletära revolutionen kommer senare.⁴

Utifrån Latinamerikas specifika karaktär kritiserar apristerna (t ex Carlos Manuel Cox) Mariátegui för att inte ha förstått skillnaden mellan de europeiska industrisamhällen och de latinamerikanska i huvudsak agrara samhällena och därmed för att ha upfunnit myten om en latinamerikansk arbetarklass med en revolutionär kallelse.⁵

Den eurocentriska strömningen (som inspirerades av Stalins skrifter) kommer å andra sidan till en exakt likadan slutsats: de ekonomiska och sociala förhållandena i Latinamerika är inte tillräckligt mogna för en socialistisk revolution; för närvarande är målet att förverkliga ett historiskt demokratiskt och antifeodalt stadium (som det i Europa på 1700- och 1800-talen). Alejandro Martínez Cambero, en teoretiker i det mexikanska kommunistpartiet, skrev t ex 1945:

De objektiva och subjektiva förhållanden som vi befinner oss i tillåter inte ett omedelbart upprättande av socialismen i Mexiko. Är landets produktivkrafter utvecklade till den grad att en brytning med de kapitalistiska produktionsförhållandena som för närvarande finns är både nödvändig

³ Víctor Raúl Haya de la Torre [1895-1979] säger: ”Aprismen formulerar en ny tolkning av marxismen för Latinamerika, överför Einsteins rum-tids-begrepp till det socio-historiska området i syfte att förstå detta komplexa konglomerat av regioner och raser, produktionsformer och kultur. Aprismen förnekar och överskrider marxismen” (i Victor Alba, *Politics and the Labor Movement in Latin America* [Stanford, Stanford University Press, 1968], s. 169). Men aprismens teori befinner sig huvudsakligen utanför marxismens ram och dess Indoamerikanska exotism var aldrig en viktig strömning i det latinamerikanska marxistiska tänkandet, även om det har påverkat vissa författare eller politiska grupper, såsom ”izquierda nacional” (nationella vänstern) i Argentina.
⁴ *Ibid.* sid. 147.

⁵ Jfr Carlos M. Cox, ”Reflexiones sobre José Carlos Mariátegui” – i *El marxismo latinoamericano de Mariátegui* – (Buenos Aires, Utg. Crisis, 1973), sid. 185-86: ”Mariátegui hävdade att det framväxande proletariatet i Peru, liksom i hela Latinamerika, kommer att åstadkomma de uppgifter som historiskt måste genomföras av borgarklassen. [...] På så sätt gjorde Mariátegui en myt av proletariatet”.

och möjlig? Vi tror inte det! Objektivt sett är de ekonomiska förhållandena och produktionssättet (i dess fundamentala grunder, och inte bara i enstaka industricentra) fortfarande huvudsakligen icke kapitalistiska.⁶

Marxismens kreativa tillämpning på den latinamerikanska verkligheten betyder just att övervinna dessa två tendenser – i den hegelianska betydelsen *Aufhebung* – dvs upphäva motsättningen mellan att se det speciella som det enda verkliga och dogmatiskt bara se det universella – genom att åstadkomma en konkret dialektisk enhet mellan det specifika och det universella. Enligt vår mening är det ingen tillfällighet att de flesta av de tänkare som delar denna metodologiska ståndpunkt, från Mariátegui till Che Guevara, för att nämna två välkända exempel, kommer just till den motsatta slutsatsen: revolutionen i Latinamerika kommer att bli socialistisk eller så blir den inte alls.

Ett av de problem som har tjänat som utgångspunkt för att ifrågasätta den eurocentriska modellen var frågan om den ekonomiska utvecklingens historiska stadier i Latinamerika. Genom att analysera produktionsförhållanden struktur kom under 1940- och 1950-talen flera marxistiska forskare, såsom Caio Prado Jr., Sergio Bagú eller Marcelo Segall, fram till att det var felaktigt att de latinamerikanska samhällsformationerna ursprungligen skulle ha varit lokala versioner av den europeiska feodalismen. Utifrån dessa undersökningar utvecklade André Gunder Frank, Luis Vitale och andra en analys av den specifikt kapitalistiska sidan av den latinamerikanska produktionsstrukturen och dess kombination med förkapitalistiska former. De betonade att utvecklingen av dess socioekonomiska stadier inte var identisk med den som Europa genomgick från medeltiden fram till industrikapitalismens era. Genom att påvisa att orsaken till underutvecklingen, den regionala ojämlikheten och böndernas djupa fattigdom, inte är feodalismen utan den speciella karaktär som kapitalismen antog i Latinamerika (koloniala och sedan halvkoloniala eller beroende former) kritiserar dessa författare den eurocentriska tesen om kapitalismens antifeodala roll i Latinamerika. Ur den marxistiska förståelsen av Latinamerikas egenheter kan man, enligt dessa författare, logiskt dra slutsatsen att endast antikapitalistiska åtgärder inom ramen för en revolutionär socialistisk process kan lösa kontinentens jordfråga och bana vägen för en harmonisk social och ekonomisk utveckling. Lägga märke till hur en sådan tolkning använder vissa ”klassiska” marxistiska begrepp samtidigt som den, å andra sidan, fullt ut erkänner de latinamerikanska ekonomiernas och samhällenas specifika karaktär.

Dessutom hänger denna problematik samman med frågan om ursprungsbefolkningen. Det gäller att upptäcka det som är unikt beträffande de latinamerikanska bönderna i förhållande till den europeiska modellen. Häri ligger betydelsen av Mariáteguis eller Diego Riveras intresse för studier av för-columbianska produktionsformer, där man försöker återupptäcka kollektivistiska traditioner som skulle kunna få de Indoamerikanska bönderna att bete sig annorlunda än de småjordbrukare som beskrivs av Marx i *Louis Bonapartes Adertonde Brumaire*. Häri ligger också Hugo Blancos och Ricardo Ramirez' intresse för att analysera den dubbla karaktären av det förtryck som drabbar de inhemska bönderna och samtidigt den socioekonomiska och etnokulturella (nationella) karaktären på deras uppror. Medan den ”dogmatiska” strömningen med nöd och näppe erkänner böndernas kamp som en borgerlig och demokratisk kamp⁷, liknande den som bönderna förde under den franska revolutionen, fångar den konkreta dialektiska ståndpunkten det specifika med de latinamerikanska bönderna som härrör ur deras kulturella traditioner och den kapitalistiska exploaterings karaktär, och

⁶ A. M. Cambero, ”*Perspectivas del Socialismo en México*”, *La Voz de México*, 25 nov. 1945, sid. 7.

⁷ Se till exempel en brasiliansk maoistisk text som i kategoriska termer förklarar: ”Att hävda att socialism är uppgiften för revolutionens nuvarande stadium [...] är att förneka böndernas roll. Under de nuvarande omständigheterna i Latinamerika är bonderörelsen, revolutionens viktigaste bas, i huvudsak demokratisk” (*A linha revolucionaria do partido Comunista do Brasil*, Rio de Janeiro, Ed. Caramuru, 1971. s. 282).

visar den socialistiska, explosiva och revolutionära potentialen hos de arbetande på landsbygden (El Salvador 1932, Kuba 1957 till 1961 för att bara nämna två exempel).

En annan meningsfull debatt i detta sammanhang är den som rör beroendet. Kan Latinamerika frigöra sig från den imperialistiska dominansen och genomgå en självständig, autonom kapitalistisk utveckling, som de europeiska nationerna (Italien, Tyskland) vilka förenades och befriade sig från den utländska dominansen på artonhundratalet? Den riktning som representeras av Mariátegui – och dess förlängning i den marxistiska samhällsvetenskapen under 1960- och 1970-talen – avvisar också i detta fall den europeiska modellen. Den latinamerikanska borgarklassen kom mycket sent till den historiska scenen. Inom ramen för det kapitalistiska produktionssättet är kontinentens länder oundvikligen dömda till att förbli beroende och underkastade imperialismens ekonomiska och politiska-militära makt. Det enda sättet att övervinna den amerikanska metropolens dominans och de multinationella monopolens herravälde, den enda vägen ut ur underutveckling, är att bryta med själva det kapitalistiska systemet och slå in på den socialistiska vägen.

Givetvis beror framväxten och dominansen för den ena eller den andra av dessa två poler hos den latinamerikanska marxismen, oavsett om den är eurocentristisk eller konkret-dialektisk (vi bortser från den eklektiska och exotiska indoamerikanismen, som tenderar att falla utanför marxismens ramar) inte bara på den individuella talangen hos varje tänkare, utan också och framför allt på arbetarrörelsens situation i världen och i Latinamerika. I den meningen var den ”ursprungliga kommunismens” era på 1920-talet, innan den byråkratiska dogmatiseringen och utarmningen som blev resultatet av stalinismens seger, särskilt gynnsam för en ”öppen” marxism. Detta gäller även – i viss utsträckning och på ett mer motsägelsefullt sätt – den nya era som inleddes med den kubanska revolutionen. Den svåraste och mest negativa perioden var den då den stalinistiska hegemonin förhärskade – från 1930-talet fram till 1960. Men det hindrade inte att det under den tiden fanns kreativa marxistiska forskare, såväl inom och som utanför den officiella kommunistiska rörelsen.

Marxismen introducerades och spreds för första gången i Latinamerika av tyska, italienska och spanska invandrare i slutet av artonhundratalet. De första arbetarpartierna växte fram, de första ideologerna använde sig av marxistiska idéer och det uppstod en strömning, inspirerad av Andra internationalen; dess moderata flygel representerades av Juan B. Justo (1865-1928) och hans Partido Socialista Argentino (grundat 1895), och den revolutionära flygeln av Luis Emilio Recabarren (1876-1924) och hans Partido de los Trabajadores Socialistas de Chile (grundat 1912).

Juan B. Justo var den första översättaren av *Kapitalet* till spanska, men på grund av hans eklektiska och halvliberala idéer är det svårt att betrakta honom som den första latinamerikanska marxisten. Hans parti var knutet till Andra internationalen, men Germán Ave-Lallemant (1835-1910), en tysk marxistisk invandrare, korrespondent för *Neue Zeit* i Argentina, beskrev de viktigaste kretsarna i Partido Socialista Argentino som ”borgerliga ideologer” eller, i bästa fall, som ”Turati-anhängare”.⁸

De första betydande försöken att analysera den latinamerikanska verkligheten i marxistiska termer och lägga grunden för en revolutionär politisk inriktning kom med uppkomsten av den kommunistiska strömningen. De kommunistiska partierna uppstod på 1920-talet ur två olika källor: vänstern, den internationalistiska flygeln i vissa socialistiska partier (Argentina 1918) och majoriteten i de partier som slöt upp bakom Oktoberrevolutionen (Uruguay 1920 och

⁸ Jfr Germán Ave-Lallemant, ”Kapitalismus und Sozialismus in Argentinien”, *Die Neue Zeit*, år 23, vol. 2, Stuttgart, 1905, sid. 454. Om marxismen i Brasilien från slutet av artonhundratalet fram till 1930, se Leandro Konders banbrytande arbete, *A derrota da dialética. A recepção das idéias de Marx no Brasil até o começo dos anos 30*, Rio de Janeiro, Campus, 1988.

Chile 1922); samt utvecklingen mot bolsjevismen av vissa anarkistiska grupper eller anarko-syndikalister (Mexiko 1919 och Brasilien 1922). Under en längre tid förblev dessa partier ganska svaga: det chilenska kommunistpartiet, som redan från början var det starkaste, hade 1929 endast 5000 medlemmar.

Under de första åren inspirerades dess inriktning till stor del av Tredje internationalens första resolutioner, särskilt dokumentet från januari 1921, "Sobre la Revolución en América: un llamado a la clase obrera de las Américas" (Om revolutionen i Amerika: en appell till arbetarklassen i Amerika) – och proklamationen från 1923, "A los obreros y campesinos de América del Sur" (Till arbetarna och bönderna i Sydamerika).⁹

Dessa texter ställer tydligt agrara, antiimperialistiska och antikapitalistiska uppgifter för den revolutionära kampen i Amerika. Enheten mellan proletariatet och bönderna uppfattas inom ramen för en strategi för en "oavbruten" revolution som direkt förmår leda Latinamerika från en underutvecklad och beroende kapitalism ("efterbliven och halvkolonial" i Tredje internationalens terminologi) till proletariatets diktatur. De förnekar uttryckligen tanken på ett historiskt stadium av en oberoende "nationell och demokratisk" kapitalism och betonar den lokala borgarklassens samverkan med imperialismen. I förbigående kan vi konstatera att dessa dokument aldrig hänvisar till "feodalismen" på landsbygden och beskriver böndernas kamp som riktad mot jordbrukskapitalismen.

Som stöd för sin uppfattning analyserar dessa dokument den mexikanska revolutionens tillbakagång, och jämför det med Oktoberrevolutionen som ett exempel på hur en demokratisk revolution växer över i riktning mot socialismen.

Den ryska revolutionen hade naturligtvis ett stort inflytande på arbetarrörelsen och *intelligentsian* i Latinamerika¹⁰. Luis Emilio Recabarren var kanske den mest typiska historiska arbetarledaren som anslöt sig till bolsjevismen under inflytande av Oktoberrevolutionen. Recabarren, som var typograf och grundare av Partido Obrero Socialista de Chile (socialistpartiet), ledde 1922 partiets omvandling till kommunistpartiet, Tredje Internationalens chilenska sektionen. Den sanne folkliga massledaren Recabarrens skrifter och tal riktar in sig på den oförsonliga klasskampen mellan kapitalister och arbetare i gruvor och fabriker, en kamp vars historiska resultat endast kan vara den socialistiska revolutionen och den revolutionära makten. Samtidigt färgas hans tänkande av en viss "arbetarromantik" då han underskattar den nationella frågan och jordfrågan. Hans djupa och uppriktiga uppslutning bakom den Ryska revolutionen innebär inte att han helt och fullt förstått den leninistiska problematiken.

Julio Antonio Mella (1903-1929) var det första och mest briljanta exemplet på en gestalt som ofta återfinns i Latinamerikas sociala historia: Den studerande eller unga intellektuella revolutionären, den romantiska antikapitalistiska andan, som i marxismen hittar ett svar på längtan efter social rättvisa.

Som en av grundarna av Liga Anticlerical de Cuba – (1922), av Federación de los Estudiantes Universitarios (1923) och av Liga Antiimperialista de las Américas – (1925), deltog Julio Antonio Mella i bildandet av det kubanska kommunistpartiet (1925) och valdes till dess centralkommitté. Som en följd av sina aktiviteter mot diktatorn Machado ("Åsnan med klor" i

⁹ Se dessa dokumentsamlingar i denna antologi [ingår ej här]. Signifikativt nog föll dessa dokument i glömska efter 1930-talet och kom att ignoreras av kunniga observatörer som Régis Debray, som skrev att Kommunistiska internationalens första dokument om Latinamerika var en protest mot USA:s invasion i Nicaragua på Sandinos tid. Jfr Debray, *Kritik av vapnen* del 1, s. 37.

¹⁰ När det gäller 1917:s påverkan på de intellektuella, se den argentinska marxistiska sociologen Aníbal Ponces antologi.

med den kommunistiska poeten Ruben Martinez Villenas ord)¹¹ fängslades han och tvingades till exil i Mexiko. Han anslöt sig till det mexikanska kommunistpartiet, men 1928 utvecklade han meningsskiljaktigheter med dess ledare som anklagade honom för ”trotskistiska” tendenser¹². Mella organiserade kubanska invandrare i Mexiko och förberedde en väpnad landstigning på ön, men mördades av Machados agenter den 10 januari 1929 vid 26 års ålder¹³.

Hur såg Mella den revolutionära kampen på Kuba? Med stridsropet ”Wall Street måste förstöras”, föreslog han bildandet av en antiimperialistisk enhetsfront bestående av ”arbetare från alla tendenser, bönder, studenter och oberoende intellektuella”, men han vägrade inkludera den nationella borgarklassen som han ansåg vara en medbrottsling till den imperialistiska dominansen.¹⁴ Han uppmanade de kubanska soldaterna att inte längre försvara ”utsugarna, den inhemska och utländska borgarklassen” och förenas med sina klassbröder, arbetarna och bönderna. Mella definierade kampen mot Machados diktatur – som utövade en ”brutal, våldsamt och blodig” repression mot arbetarna – som ett krig på liv och död mellan proletariatet och de härskande klasserna.¹⁵

Frågan om nationalism och nationell frihet var central i Mellas arbete. Han stödde entusiastiskt Sandino-rörelsen (Movimiento Sandino) – som på den tiden slogs mot den nordamerikanska invasionen i Nicaragua och ledde sin armé bestående av bondegerillasoldater. Å andra sidan kritiserade han starkt APRA:s och Haya de la Torres ”populistiska” nationalism som beskrevs som ”Latinamerikas Guomindang”. I en anti-APRA broschyr, som publicerades 1928, avvisar Mella ”borgarklassens förenade front, den klassiska förrädaren av alla verkliga nationella frigörelserörelser” och betonar att ”den avgörande kampen för att krossa imperialismen [...] är inte en småborgerlig nationell kamp utan en internationell kamp, eftersom det bara är genom att avskaffa imperialismens orsak, kapitalismen, som fria nationer verkligen kan existera”.¹⁶ Dessa uppfattningar befinner sig på samma politiska område som Komintern-texterna från 1921-23 (vilket kan bekräftas genom att helt enkelt jämföra den) och förespråkar samma strategi: att sammansmälta eller kombinera den amerikanska revolutionens anti-imperialistiska och antikapitalistiska sidor.

Som övertygad internationell aktivist var Mella samtidigt djupt involverad i Kubas kultur och revolutionära traditioner. Liksom senare castristerna betraktade han sig som en lärjunge till José Martí och arvtagare till dennes demokratiska, revolutionära och antiimperialistiska budskap.¹⁷

Denna dialektiska syntes mellan det universella och det särskilda, mellan det internationella och det latinamerikanska, återfinns också i José Carlos Mariáteguis arbete (1894-1930), utan tvekan den mest kraftfulla och originella marxistiska tänkare som någonsin funnits i Latinamerika. Författaren och journalisten Mariátegui blev socialist 1919 och upptäckte marxismen

¹¹ Arketyper för detta är den legendariska gestalten ”Studenten” i *El recurso del método* [Svensk översättning 1979, *Metoden*] av den stora kubanska författaren Alejo Carpentier.

¹² Jfr *Claridad, boletín de la oposición de izquierda*. Mexico City, nr. 5, mars 1931.

¹³ Den tes som framförs av Julián Gorkin, Víctor Alba med flera, att Mella avrättades på order av en GPU-agent (Vittorio Vidali), förefaller mig vara en antikommunistisk myt. Vid denna tidpunkt hade den sovjetiska säkerhetstjänsten ännu inte infört praktiken att fysiskt eliminera olikstänkande kommunister i internationell skala.

¹⁴ Jfr J.A. Mella, ”Los estudiantes y la lucha social” i *Hombres de la revolución: Julio Antonio Mella*. Havanna, Imp. Universitaria, 1971. s. 37 och Mella, ”Cuba, un pueblo que jamás ha sido libre”, i *J.A. Mella. Documentos y artículos*. Havanna Ciencias Sociales, Inst. Cubano del Libro, 1975.

¹⁵ Mella, ”El grito de los mártires” – 1926, *Hombres* [Män], sid. 17 och 19. Denna artikel handlar om diktatorn Machados mord på arbetare.

¹⁶ Mella, ”Que es el APRA?”, *ibid.*, sid. 77 och 97.

¹⁷ Mella, ”Glosas al pensamiento de José Martí” – *ibid.*, sid. 41-47. José Martí, poet och revolutionär, var den främsta ledare för Kubas befrielsekamp mot den spanska metropolen – och USA:s intervention – på artonhundratalet. Hans ”jakobinska” ideologi närmade sig socialismen.

och kommunismen under en lång vistelse i Europa (1920-1923), i synnerhet i Italien. När han återvände till Peru gick han med i arbetarrörelsen och deltog aktivt i bildandet av fackföreningar för industri- och jordbruksarbetare. 1926 grundade han tidskriften *Amauta* som kring sig samlade det kulturella och politiska avantgardet i Peru och Latinamerika: han publicerade också många litterära och politiska texter (Breton, Gorkij, Lenin, Marx, Rosa Luxemburg, Romain Rolland, Ernst Toller, Leo Trotskij). 1927 deltog Mariátegui vid Limas fackföreningsfederations kongress, där alla delegater fängslades av regeringen och anklagades för att ha planerat en ”kommunistisk konspiration”. Sjuk och handikappad lades Mariátegui in på sjukhus under polisbevakning.

Efter att under en tid ha deltagit i APRAs aktiviteter (1927) bröt Mariátegui med Haya de la Torre och grundade 1928 Partido Socialista som gjorde anspråk på att vara med i Tredje internationalen. När han förkastade den föreslagna sammanslagningen med APRA svarade han torrt:

Proletariatets förtrupp och klassmedvetna arbetare som är trogna klasskampen i handling, tar avstånd från varje tendens som kan innebära ett samgående med krafter eller politiska organ som tillhör andra klasser. Vi fördömer som opportunistisk all politik som föreslår att proletariatet ens tillfälligt ska avstå från sitt självständiga handlingsprogram, som hela tiden måste upprätthållas helt och fullt.¹⁸

Mariátegui grundade även arbetartidningen *Labor* 1928 och CGTP (Peruanska Arbetarnas Fackförbund) 1929. Samtidigt som han utvecklade en intensiv politisk aktivitet fortsatte Mariátegui sitt teoretiska arbete. År 1928 publicerade han sin viktigaste bok, *Siete ensayos de interpretación de la realidad peruana* [Sju försök att tolka den peruanska verkligheten] – det första försöket till en marxistisk analys av en konkret latinamerikansk samhällsformation.

Mariátegui var på grund av sjukdom oförmögen att delta i den första latinamerikanska kommunistiska konferensen (i Buenos Aires 1929) och skickade två dokument med den peruanska delegationen, det ena om ursprungsbefolkningens situation och det andra om den anti-imperialistiska kampen; vilka framkallade intensiva kontroverser och debatter. Slutligen skrev han 1928-1929 *Defensa del marxismo* [Till marxismens försvar] – där han utvecklade sina egna filosofiska och etiska-sociala begrepp i motsättning till de som Henri de Man och Max Eastman stod för. Mariátegui undvek att ta ställning i konflikten mellan Stalin och Vänsteroppositionen, men även om hans artiklar i frågan verkar acceptera Stalins seger som oundviklig kan de inte dölja hans sorg över Trotskijs nederlag:

Han har en internationalistisk, ekumenisk känsla för den socialistiska revolutionen. Hans anmärkningsvärda skrifter om kapitalismens övergående stabilisering (*Where is England going?*) tillhör den mest initierade och skarpa kritiken av epoken. Men just denna internationalism, som ger honom så mycket prestige på världsscenen, håller just nu på att beröva honom hans ställning och inflytande i den ryska politiken.¹⁹

¹⁸ Jose Carlos Mariátegui, ”Sobre un tópico superado” – *Amauta*, nr.28, januari 1930, i *Ideología y política*. Lima. Utg. Amauta, 1971, s. 211. Kort efter sin brytning med Haya skrev Mariátegui till Eudocio Ravines: ”Vilken den nationella politiska kursen än tar och i synnerhet den som tas av element som vi samarbetat med och till synes identifierat oss med (vi har nu upptäckt att detta bara var skenbart), så har de av oss som har ägnat oss åt socialismen en skyldighet att kräva arbetarklassens rätt att organisera sig i ett oberoende parti”. Se brevet i R. Martínez de la Torre, *Apuntes para una interpretación marxista de la historia social de Peru* -. Lima, Utg. Peruana, 1948, sid. 335. Vi tackar den peruanska historikern Hector Milla för att fäst vår uppmärksamhet på just detta dokument.

¹⁹ Mariátegui ”Trotski y la oposición comunista” – februari 1928, i *Obra política* -. Mexico City, Utg. Era, 1979, s. 218-219. Enligt Pierre Naville (i ett samtal med mig 1971) förekom en korrespondens mellan Mariátegui och den europeiska kommunistiska Vänsteroppositionen.

Å andra sidan anklagades Mariátegui av sina APRA-motståndare för eurocentrism och av vissa sovjetiska författare för ”nationell populism”.²⁰ Hans tänkande kännetecknas egentligen just av en sammansmältning mellan den europeiska kulturens mer avancerade aspekter och ursprungsbefolkningens tusenåriga traditioner, och av ett försök att införliva bondemassornas sociala erfarenheter i ett marxistiskt teoretiskt ramverk.

Mariátegui har ofta beskrivits som oortodox, idealistisk eller romantiker. Det är sant att hans verk, särskilt *Defensa del marxismo*, avslöjar en djup påverkan av italiensk idealism (Croce, Gentile), Bergson och framför allt Sorel. Denna etiska och sociala voluntarism bör dock förstås som en reaktion mot en vulgär materialistisk och ekonomistisk version av marxismen. I denna bemärkelse visar Mariáteguis marxistiska tänkande anmärkningsvärda likheter med den unge Lukács’ ”fichteanism” och den unge Gramscis ”bergsonism”, som också är uttryck för antipositivistisk revolt (mot Andra internationalens ortodoxa marxism).²¹ Detta försök till en marxistisk revolutionär förnyelse gör det möjligt för Mariátegui, att trots sina voluntaristiska överdrifter frigöra sig från den stalinistiska evolutionismen, med dess stela och deterministiska syn på historiska stadier som Komintern i slutet av 20-talet hade börjat sprida över hela Latinamerika. Det är intressant att iaktta att i samma ögonblick som Stalin och Martynov – den före detta mensjevikedaren som konverterat till stalinismen – utvecklade begreppet borgerlig-demokratisk revolution som ett oberoende stadium i Kina, så betonade Mariátegui uttryckligen den historiska sammansmältningen av de socialistiska och demokratiska uppgifterna i Perú.²²

Mariáteguis avgörande sociala och politiska hypotes är att ”i Peru finns inte och har aldrig funnits en progressiv borgarklass med en nationell känsla som uppger sig vara liberal och demokratisk och som baserar sin politik på sin teoris principer”.²³ Naturligtvis kunde inte den ledande peruanska kommunisten bortse från motsättningen mellan detta uttalande och den inriktningen som dikterades av Komintern i Kina under denna period. Han försökte undvika denna svåra belägenhet genom att åberopa hypotetiska idéer om ”nationell civilisation” för att förklara varför den kinesiska borgarklassen, i motsats till den peruanska, deltog i den antiimperialistiska kampen.²⁴

Det var utifrån sin analys av den nationella borgarklassens historiska oförmåga som Mariátegui utvecklade sin uppfattning om den revolutionära strategin i inledningen till Socialistpartiets program (1928):

Landets ekonomiska frigörelse är endast möjlig genom de proletära massornas aktioner i solidaritet med den antiimperialistiska kampen i hela världen. Endast den revolutionära handlingen kan främja och sedan lösa den demokratiska-borgerliga revolutionens uppgifter, som den borgerliga regimen är oförmögen att utveckla och förverkliga.²⁵

Bortom Perus gränser inkluderar Mariátegui hela Latinamerika i sin analys. Den latin-amerikanska revolutionen kan bara vara en socialistisk revolution som innefattar agrara och

²⁰ Se till exempel V.M. Miroshchinski, ”El 'populismo' en el Perú”, i José Arico, org., *Mariátegui y los orígenes del marxismo latinoamericano*. Mexico City, Utg. Pasado y Presente. 1978. sid. 55-70.

²¹ Om släktskapen mellan Mariátegui och Gramsci och Lukács, se den utmärkta artikeln av Robert Paris, ”El marxismo de Mariátegui” – ibid, sid. 119-144. Robert Paris jämför till exempel formeln ”desto värre för verkligheten” som Mariátegui tillskriver Lenin med Fichtes iakttagelse ”desto värre för fakta” som Lukács definierade 1919 som kärnan i bolsjevikernas revolutionära politik.

²² Mariátegui, förordet till L.E. Valcarcel, *Tempestad en los Andes* 1927. Lima, Utg. Universo 1975.

²³ Mariátegui, *Siete ensayos de interpretación de la realidad peruana* – (1928), Santiago de Chile, Utg. Universitaria 1955, s. 29. [Eng. översättning: *Seven Interpretive Essays on Peruvian Reality*. Austin: University of Texas Press, 1988]

²⁴ Mariátegui, ”Carta Colectiva del grupo de Lima” – i *El proletariado y su organización*. Mexico City, utg. Grijalbo, 1970, s. 11.

²⁵ Mariátegui, ”Principios programáticos del Partido Socialista, i *Obra política*, s. 270.

antiimperialistiska mål. På en kontinent som domineras av imperier finns ingen plats för en oberoende kapitalism; den lokala borgarklassen kom för sent till den historiska scenen.²⁶

I vissa skrifter om Peru verkar Mariátegui antyda att den socialistiska vägen underlättas, särskilt på landsbygden, tack vare kvarlevor från "Inkakommunismen". Denna idé är en av grundpelarna i hans dokument om ursprungsbefolkningsfrågan som skickades till den första Latinamerikanska kommunistkonferensen. Vi kan här dra analogier, inte med populistiska idéer, men med Marx' och Engels' skrifter om den ryska "miren" och dess roll i Tsarrysslands övergång till socialismen. Vi kan kanske också här tala om en antikapitalistisk romantik hos Mariátegui, om en kritik av den borgerliga civilisationen som i själva verket är inspirerad av en nostalgi för äldre förkapitalistiska samhällen, likt den hos Lukács och Gramsci innan de blev marxister. Hans idylliska bild av det förflutna begränsas dock av de strikta gränser som dras upp av hans historiematerialistiska sätt att ställa frågan, vilket framgår i följande passage från Socialistpartiets program:

Socialismen finner elementen till en socialistisk lösning på jordfrågan både i den fortsatta existensen av landsbygdssamhällen och i de stora jordbruksföretagen. [...] Men det [...] innebär inte alls en romantisk och ahistorisk tendens till ett återuppbyggande eller en återuppståndelse av Inkasocialismen som svarade mot historiska förhållanden som har blivit helt överspelade och vars enda kvarleva är vanan till samarbete och socialism bland ursprungsbefolkningens bönder, vilket kan vara till nytta i samband med en klart vetenskaplig produktionsteknik.²⁷

Jämte grupper och tänkare som var genuint revolutionära och internationalister och som, likt Mella och Mariátegui, var förmögna till ett oberoende tänkande, började den latinamerikanska kommunismen frambringa ledare av ett annat slag i slutet av 1920-talet. Dessa ledare var politiskt och intellektuellt mycket mer direkt knutna till Stalins Komintern-apparat, vars olika vändningar de rättade sig efter med exemplarisk trohet. Den första och en av de mest begåvade i den gruppen var Vittorio Codovilla (1894-1970), generalsekreterare för det argentinska kommunistpartiet. Han föddes i Italien och kom till Argentina 1912, där han kort efteråt gick med i Socialistpartiet. 1918 var han en av grundarna av Partido Socialista Internacional, som senare blev det argentinska kommunistpartiet, sektion av Tredje internationalen. I slutet av 1924 deltog Codovilla i ett möte med Kommunistiska internationalens utvidgade exekutivkommitté [EKKI] som representant för det argentinska kommunistpartiet. Han integrerades snabbt i Kominterns apparat och 1926 bidrog han till att det argentinska kommunistpartiets centralkommitté antog en resolution som fördömde trotskismen och solidariserade sig med ledningen för Sovjetunionens kommunistparti.

1929 deltog Codovilla i det första latinamerikanska kommunistiska konferensen i Buenos Aires. Det var inledningen till Kominterns så kallade Tredje period (1929), som kännetecknades av en "offensiv" politisk strategi och ett förkastande av varje överenskommelse med socialdemokratin (som Stalin döpte till "socialfascism"). Codovilla lade fram en rapport, "Den internationella situationen, Latinamerika och krigsfaran" i Kommunistiska internationalens Sydamerikanska sekretariats namn. Denna rapport var viktig. Å ena sidan upprepar Codovilla troget den stalinistiska läran om "socialfascismen", och utvecklar begreppet "national-fascism", som tillämpas på flera latinamerikanska regeringar, däribland Mexikos (det mexikanska kommunistpartiet antog denna term i början av 1930-talet för att kritisera Lázaro Cárdenas). Å andra sidan understryker han, mitt under en vändning mot en revolutionär offensiv, att "revolutionens karaktär i Latinamerika är en borgerligt-demokratisk revolution". Med andra ord förstod Codovilla mycket väl att revolutionen i stadier måste vara

²⁶ Se urval i denna antologi [ingår ej här]

²⁷ Mariátegui, *Obra política*, sid. 270.

den orubbliga grunden i Kominterns strategi för Latinamerika, oavsett taktiska vändningar åt höger eller vänster.²⁸

Medan vissa partier, såsom det argentinska kommunistpartiet, följde Komintern och Tredje periodens inriktning i all dess stela och sterila ortodoxi (kampen mot ”national-fascism”, osv) såg andra denna vänsteristiska kurs som en stimulans för sina egna självständiga revolutionära böjelser. Det var fallet med kommunistpartiet i El Salvador – som 1930 grundades av fackliga kadrer och en före detta student, Agustín Farabundo Martí (1893-1932) – som 1932 organiserade det första – och enda – massupproret i Latinamerikas historia som leddes av ett kommunistiskt parti.

Den sociala situationen i El Salvador, under general Martínez’ diktatur, sammanfattas utomordentligt i en rapport av den nordamerikanska majoren A.R. Harris, militärattaché för Latinamerika, under en resa i El Salvador:

Trettio eller fyrtio familjer äger nästan allt i landet. De lever i en nästan kunglig glans, med mycket tjänstefolk [...]. Resten av befolkningen har praktiskt taget ingenting. [...] Jag föreställer mig att situationen i dagens El Salvador är ganska lik den i Frankrike före sin revolution, lik Ryssland före sin revolution och Mexiko före sin revolution. Situationen är mogen för kommunismen och kommunisterna tycks ha upptäckt detta.²⁹

Inför regeringens förtryck av partiets propaganda och den kommunistiska pressen förklarade Agustín Farabundo Martí (som 1929 kämpade med Sandinos gerilla): ”När man inte kan skriva med pennan måste man skriva med svärdet”. Kommunistpartiet, som ledde de tidiga arbetar- och bondefackföreningarna, bestämde sig för att förbereda ett uppror, främst baserat på det revolutionära arbetet inom armén, där motsättningarna mellan (ursprungsbefolkningens) bondesoldater och de (vita europeiska-amerikanska) officerarna, oligarkins söner, hade skärpts.

Men regeringen, som var informerad om kommunisternas förberedelser, utlöste en våg av förebyggande förtryck och fängslade de främsta ledarna för det salvadoranska kommunistpartiet – Farabundo Martí, Alfonso Luna, Mario Zapata och Miguel Marmol – och avrättade de som misstänktes ha kommunistiska sympatier. Svaret blev ett bondeuppror som bröt ut januari 1932, inspirerat och lett av kommunisterna, särskilt i områden med stora kaffeplantager. Röda förband, bestående av bönder ur ursprungsbefolkningen som mestadels var beväpnade med machetes och några gevär, ockuperade flera städer under ett par dagar och upprättade kortvariga ”lokala sovjeter”. Det förefaller som att drygt 40 000 kämpar deltog i upproret³⁰.

Vilket politiskt program hade rörelsen? En rad dokument och uppmaningar till handling från kommunistpartiet i El Salvador visar tydligt att målet var inget mindre än en socialistisk revolution – makten åt arbetarnas, soldaternas och böndernas råd mot militärdiktaturen, det imperialistiska herraväldet och den lokala borgarklassen.

I själva verket saknade upproret en centraliserad politisk och militär samordning. Eftersom de röda nätverken inom armén redan hade krossats, kunde de lokala upproren slås ned ett efter ett (med hjälp av oligarkins ”civilgarde”). Det som sedan hände gick till den salvadoranska historien som *La Matanza* [slakten]. Armén avrättade, mördade och brände bondebyar. Man dödade omkring 20 000 män, kvinnor och barn i de röda områdena. Efter en parodi på en

²⁸ Jfr *El movimiento revolucionario latinoamericano, versiones de la Primera Conferencia Comunista Latinoamericana*, juni 1929. Buenos Aires, *Correspondencia Sudamericana*. sid. 19-27.

²⁹ Citerad i Thomas P. Anderson, *Matanza: El Salvador's Communist Revolt of 1932*. Lincoln, University of Nebraska Press. 1971, s. 83

³⁰ Se dokument från upproret 1932 i denna antologi. [ingår ej här]

rättegång avrättades de kommunistiska ledarna Farabundo Martí, Luna och Zapata. Den enda överlevande i partiledningen var Miguel Marmol, en arbetarledare, som man trodde hade blivit dödad av en exekutionspluton.

Vilken var Kominterns förhållande till denna episod som saknar motstycke (och som aldrig upprepades!) i de latinamerikanska kommunistpartiernas historia? Enligt Mármol (i sina memoarer från 1970) spelade Internationales ingen roll; det salvadoranska kommunistpartiets ledning fattade sitt beslut helt självständigt³¹. Den officiella reaktionen från den kommunistiska rörelsen efter händelserna tycks bekräfta detta. Medan den hyllade ”arbetarnas och böndernas heroiska kamp i El Salvador” kritiserade det amerikanska kommunistpartiets organ det salvadoranska kommunistpartiets ”sektariska och vänsteristiska tendenser till kupp-makeri”³², och David Alfaro Siqueiros, den mexikanska partiledaren, sade att revolten hade varit ett misstag, eftersom de amerikanska imperialisterna i alla händelser skulle ha kunnat ingripa direkt för att förhindra en röd seger³³. Mármols självkritik, 40 år senare, förmedlar en helt annan problematik:

Våra misstag var högeravvikelse, inte vänsteravvikelse. Våra misstag inkluderade å ena sidan vankelmod i tillämpningen av en i grunden riktig linje, vilket hindrade oss att dra nytta av ett lämpligt tillfälle, överrumplingen, upprätthålla initiativet, osv. Dessutom ingick i våra misstag att vi grovt åsidosatte upprorets materiella sidor: vapen, transporter, ekonomiska åtgärder, kommunikationer, etc.³⁴.

Vi kan därför dra slutsatsen att 1932 års uppror var en helt unik händelse i den latinamerikanska kommunismens historia, på grund av det väpnade upprorets masskaraktär, upprorets öppna socialistiska program och dess självständighet i förhållande till Komintern. Det faktum att denna händelse har varit mer eller mindre ”bortglömd” eller ignorerad av den officiella kommunistiska rörelsen är uppenbarligen en konsekvens av dessa särigheter som i allt större utsträckning stod i motsättning till kommunistpartiernas nya inriktning. Den återupptäcktes och fick upprättelse först i början av 1970 genom guevarismen.³⁵ Den aktuella officiella kommunistiska inställningen till revolutionen 1932 kan studeras i en bok av Graciela A. García (från kommunistpartiet i Guatemala). I denna bok (publicerad 1971), som handlar om ”Centralamerikas revolutionära kamp”, nämns det salvadoranska upproret bara i förbigående – i en mening – som ”de tragiska händelserna 1932, som planlagts av diktatorn Martínez för att krossa den fackliga rörelsen en gång för alla”.³⁶

Det andra (och sista) upprorsförsöket under kommunistisk ledning i Latinamerika var det röda upproret 1935 i Brasilien. Men denna resning var radikalt annorlunda än den i El Salvador, både till form och innehåll. För det första var det egentligen inte ett folkligt väpnat uppror utan i huvudsak en misslyckad militär revolt. För det andra var rörelsens program inte socialistiskt utan endast demokratiskt nationalistiskt. För det tredje, och i motsats till El Salvador, diskuterades, bestämdes och delvis planerades denna 1935 års aktion av Komintern.

³¹ Roque Dalton, ”Miguel Mármol: El Salvador 1930-1932”, *Pensamiento Crítico*. Havanna. Nr 48, januari 1971, s. 70. Enligt en akademisk historiker över upproret 1932 hade Farabundo Martí trotskistiska tendenser och dess relationer med Moskva var inte goda. Jfr Anderson. *Matanza*, s. 68.

³² Citerat av Anderson, *ibid.* s. 83.

³³ Roque Dalton, *op.cit.* s. 72.

³⁴ *Ibid.*, s. 69.

³⁵ Roque Dalton en lysande författare och salvadoransk kommunistisk poet i exil på Kuba, publicerade sin intervju med Mármol i den kubanska tidskriften *Pensamiento Crítico* 1971. Några år senare, väl tillbaka i El Salvador dödades Dalton på grund av politiska meningsskiljaktigheter av ledarna för en gerillagrupp som han samarbetade med – Ejército Revolucionario del Pueblo (ERP), som grundades av Joaquín Villalobos (numera medlem i socialdemokratin).

³⁶ Graciela A. García, *Páginas de lucha revolucionaria en Centroamérica*. Mexico City, Ed. Linterna, 1971, s. 101.

Det verkar som om beslutet att inleda en upprorsrörelse i Brasilien under ledning av en anti-imperialistisk folklig front togs vid ett möte med de latinamerikanska kommunistpartierna i Moskva i december 1934. Ett antal Komintern-representanter sändes till Brasilien för att ge råd till kommunistpartiet, däribland ”Harry Berger” (en pseudonym för den tyska kommunistledaren och tidigare parlamentsledamoten Arthur Ewert) och Rodolpho Chioldi från det argentinska kommunistpartiet.³⁷ Vid Kominterns sjunde kongress (juli 1935) berörde flera talare den brasilianska frågan. Dimitrov själv talade öppet om kampen om makten och den brasilianska delegaten lät förstå att upproret höll på att förberedas.³⁸

Den som utsågs att leda rörelsen var Luis Carlos Prestes (1898-1990), den legendariska ledaren av den soldat- och officerkolonn som under tre år (1925-1927) korsade Brasilien från norr till söder, från öst till väst, och lyckades undkomma de regeringstrupper som ville fånga honom.

Gruppen antog namnet ”Prestes kolonn” och dess chef blev en populär hjälte, med smeknamnet Hoppets riddare. 1926 tvingades de sista överlevande från kolonnen att ta sin tillflykt till Bolivia, medan Prestes gick i exil i Argentina. 1924 års uppror var en episod i en bredare kamprörelse av unga officerare, mestadels *løjtnanter* (*tenentes* på portugisiska, därav namnet på rörelsen, *tenentismo*), som hade börjat 1922 med en revolt i Fort Copacabana i Rio och fortsatte ända till 1930. Rörelsens program och ideologi var ganska vaga och förvirrade: mot oligarkin på landsbygden, för demokrati, för framsteg, för nationellt oberoende, och så vidare. Omkring 1930 splittrades rörelsen. Medan högerflygeln förenade sig med den borgerliga politikern Getulio Vargas för att starta den s k 1930 års revolutionen, radikaliserade Prestes och efter ett kort pro-trotskyistiskt mellanspel, närmade han sig det brasilianska kommunistpartiet.³⁹ 1931 accepterade han en inbjudan att åka till Sovjetunionen där han blev kommunist och medlem av Kominterns latinamerikanska sekretariat. 1935 återvände han till Brasilien, tog ledarskapet för kommunistpartiet och började organisera ett väpnat uppror.

Innan Prestes återkomst hade kommunisterna och vänstersinnade løjtnanter bildat ANL (Aliança Nacional Libertadora, Nationella befrielsefronten) och valt ”Hoppets riddare” som hedersordförande. ANL utvecklades snabbt och hade stor framgång. De officiella ledarna var vänstersinnade løjtnanter (tidigare medlemmar av Prestes kolonn), men de verkliga organisatörerna var de kommunistiska kadreerna. I maj 1935 fanns det 1 600 ANL-sektioner. Dess direkta motståndare var Partido Integralista, en brasiliansk variant av fascism. Dessa grupper drabbade samman i gatustrider, särskilt i São Paulo. ANL:s program var relativt måttfullt: nationella och demokratiska reformer som var förenliga med en folkfrontsstrategi. Det var den valda kampmetoden, det väpnade upproret, som skilde ANL från en folkfront.

³⁷ Heinz Neumann, en annan ledare för det tyska kommunistpartiet som befann sig i exil i Moskva, och som 1935 var mer eller mindre i ”onåd”, kontaktades också för det farliga uppdraget på grund av hans erfarenhet som organisatör i Kanton-upproret 1927. Till slut skickades han inte till Brasilien och försvann senare i Sovjetunionen som ett offer för Moskvarättegångarna. Jfr Margarete Buber-Neumann, *La Revolution mondiale*. Paris, Casterman 1971, kap. 20.

³⁸ Se Helio Silva, 1935. *A revolta vermelha*. Rio de Janeiro, Civ. Brasileira, 1970, sid. 117, 286-7

[I sitt huvudtal inför kongressen sade Dimitrov:

”I Brasilien måste kommunistiska partiet, som lagt en riktig grundval för utvecklandet av en antiimperialistisk enhetsfront genom att bilda den Nationella befrielsealliansen, sätta in alla sina krafter och utvidga denna front genom att i främsta rummet dra in böndernas miljonmassor, genom att bilda formationer för en revolutionär folkarmé, som är revolutionen trogen ända till slutet, och genom att bringa den Nationella befrielsealliansen till makten.” Red anm]

³⁹ I en självbiografisk artikel 1973 erkände Prestes det inflytande som trotskisterna hade haft i hans utveckling och sa att hans manifest från juli 1930 innehöll ”typiskt trotskistiska” ståndpunkter. Jfr Prestes, ”Comment je suis venu au parti”. *Nouvelle revue Internationale*, nr 174.211973, s. 223. Om trotskismen i Brasilien vid den tiden finns det utmärkta boken av José Castilho Marques Neto, *Solidão revolucionária: Mario Pedrosa e as origens do trotskismo no Brasil*. São Paulo, Paz e Terra, 1993.

Efter att Prestes hade återkommit till Brasilien, höll han den 5 juli 1935 ett minnesvärt tal där han anklagade Vargas och regeringen för att ha förrått såväl *tenentist*-rörelsens ideal som de utfästelser som gjorts vid revolutionen 1930, och lanserade slagordet ”All makt åt ANL”. Vargas olagligförklarade omedelbart den Nationella befrielsefronten och förberedelserna för upproret intensifierades. I november 1935 bröt slutligen en militär revolt ut i landets nordöstra del; flera bataljoner, ledda av officerare, revolterade i städerna Natal och Recife. De lyckades ta makten i Natal och installera en revolutionär folkregering i provinsen. Efter några dagar lyckades regeringstrupper med förstärkningar från söder kväsa upproret. Detta hände ett par veckor innan andra trupper från Tredje infanteriregementet (under befäl av kapten Agildo Barata) och Militära flygskolan reste sig i Rio. Andra regementen som man också räknat med att de skulle resa sig gjorde inte det och rörelsen krossades i sin linda efter några timmars hårda strider.

Synbarligen räknade ledarna för det brasilianska kommunistpartiet med stöd av den ”progressiva borgarklassen” (särskilt ståthållaren i Rio de Janeiro). Men, som den till kommunistpartiet positivt inställde historikern Abguar Basto medgav: ”Den progressiva borgarklassen – industrikapitalisterna, handelsmännen och de intellektuella – som hade tagit ställning för rörelsen tog inte ett enda steg för att ansluta sig till revolutionen [...] Efter upproren [...] anslöt sig hela borgarklassen till Vargas för att göra slut på ”kommunismen.”⁴⁰

I själva verket hade rensningen uppfattats som en helt *militär* rörelse. Det fanns ingen verklig mobilisering och beväpning av arbetarna och bönderna (med undantag för vissa områden i nordost). Misslyckandet följdes av en massiv våg av förtryck och avrättningar, masstortyr och fängslandet av tiotusentals politiska fångar. Prestes själv arresterades och fick sitta tio år i fängelse. Hans hustru, den tyska kommunisten Olga Benario, överlämnades till Gestapo. Arthur Ewert blev galen under den brasilianska polisens tortyr.

Aktionen 1935 var resultatet av en övergångsperiod. Programmet var av folkfrontstyp, men dess upprorsmetod motsvarade mer Tredje periodens trend. Upprorets nästan helt militära (och inte folkliga) karaktär härstammade från två faktorer: Prestes och ANL-ledarnas *tenentist*-ursprung, vana vid konspirationer och militära resningar, och i synnerhet karaktären på ANL:s program, som inte uppmanade massorna att beväpna sig. Eftersom revolutionen definierades som en nationell demokratisk revolution, utgick man från att den kunde räknas med stöd från den s k progressiva borgarklassen och arméns nationalistiska gren.

I den mening som 1935 års det brasilianska upproret den sista militära resningen som inspirerades av ett latinamerikanskt kommunistparti och samtidigt det första steget mot en klassallianspolitik som skulle vägleda den kommunistiska rörelsen under större delen av dess historia från 1930 och framåt.

Efter Mellas och Mariáteguis död påbörjades i Latinamerika en utarmningsprocess av det marxistiska tänkandet som skulle vara i flera decennier. Ett undantag, under 30-talet, var den argentinska sociologen Aníbal Ponce (1889-1938). Ponce, som var lärjunge och medarbetare till den berömda positivistiska filosofen José Ingenieros, blev marxist efter 1928, när han på en minnesvärd konferens förklarade att den Ryska revolutionens ideal var Maj-revolutionens ideal – den ”jakobinska” revolutionen maj 1810, som proklamerade Argentinas självständighet ”i dess rätta bemärkelse” inför den spanska kolonialmakten. Som kommunistpartisympatisör var han ordförande på den Latinamerikanska konferensen mot det imperialistiska kriget i Montevideo 1933, men spelade ingen betydande roll inom den argentinska arbetarrörelsen.

⁴⁰ Abguar Bastos, *Prestes och social Revolução*. Rio de Janeiro, utg. Calvino, 1946, s. 323.

Aníbal Ponce var författare till flera historiska och sociologiska arbeten, varav de mest kända är *Educación y lucha de clases* [Utbildning och klasskamp] – (1937) och *Humanismo burgués y humanismo proletario* [Borgerlig humanism och proletär humanism] – (1935). Dessa skrifter, särskilt den andra, avslöjar inte bara en kunskap om universell kultur utan också en verklig behärskning av den historiska materialismen. Å andra sidan verkar Ponces få verk om Latinamerika ha få beröringspunkter med marxistiska frågeställningar. Hans biografi om Sarmiento, den stora argentinska 1800-talsförfattaren och -ledaren, är ganska urskuldande och analyserar inte personen och hans politiska roll i klasstermer.⁴¹ Om vi jämför Ponce med Mariátegui måste vi inse att hans verk om Latinamerika är mindre intressanta än de som skrevs av författaren till *Siete ensayos de interpretación de la realidad peruana* och har en i grund och botten en förmarxistisk karaktär. Beror denna skillnad, liksom Ponces marginella politiska roll, enbart på psykologiska och individuella orsaker? Jag tror att man också skulle kunna söka en förklaring på skillnaderna mellan dessa två perioder i den latinamerikanska arbetarrörelsen, där 1930-talet var betydligt mindre gynnsamt för en förening av det universella och det specifika eller mellan teori och praktik.

1936 hade kommunistpartiernas staliniseringsprocess, som sedan slutet av 1920-talet hade utvecklats på ett ojämnt och motsägelsefullt sätt, fullständigt utkristalliserats. Med ”stalinism” menar vi att det i varje parti skapades en ledande apparat – hierarkisk, byråkratisk och auktoritär – som sett ur en organisatorisk, politisk och ideologisk synvinkel var intimt lierad med den sovjetiska ledningen och som troget följde alla vändningar i dess internationella linje. Resultatet av denna process var att de antog läran om revolutionen i stadier och de fyra klassernas block (proletariatet, bönderna, småbourgeoisin och den nationella borgarklassen) som grund för sin politiska praktik, vars mål var att förverkliga det nationella-demokratiska (eller antiimperialistiska och antifeodala) stadiet. Det var den lära som utvecklades av Stalin och tillämpades i Kina och senare generaliserades till alla koloniala eller halvkoloniala länder (naturligtvis även Latinamerika). Dess metodologiska utgångspunkt är en ekonomistisk tolkning av marxismen, som redan fanns hos Plechanov och mensjevikerna: i ett halvfeodalt och ekonomiskt efterblivet land, är villkoren inte tillräckligt mogna för en socialistisk revolution.⁴²

Låt oss, för att undvika missförstånd, understryka att ur subjektiv synvinkel åtföljdes för de flesta kommunistmedlemmar och ledare dessa två fenomen av en uppriktig övertygelse, för det första om att Sovjetunionen var socialismens fosterland, vars försvar var absolut nödvändigt, och för det andra att den nationella demokratiska revolutionen skulle öppna vägen för det slutliga målet för arbetarrörelsen: socialismen.

Régis Debray skrev om förhållandet mellan den latinamerikanska kommunismen och Komintern:

Latinamerika följde efter, antingen för tidigt eller för sent: varje förändring i det världspolitiska läget utvecklades i motsatt riktning mot den kontinentala eller regionala situationen – varje gång

⁴¹ Domingo Faustino Sarmiento, författare till den berömda romanen *Facundo*, var president i Argentina under perioden 1868-1874. Enligt Aníbal Ponce, ”sällan har en statsman bättre känt sitt folks behov”. Se *Sarmiento, constructor de la Nueva Argentina* – Madrid, Utg. Espasa-Calpe, 1932, s. 199. Mer grundläggande, tycker jag, är den kubanska författaren Roberto Fernández Retamars syn, för vilken Sarmiento var ”Den argentinska borgarklassens oförsonlige ideolog som försökte överföra borgerliga metropolers system, i synnerhet den amerikanska borgarklassens, till sitt land [...]. Han var kanske den viktigaste och mest aktiva av de borgerliga ideologerna på vår kontinent under artonhundratalet.” Se Roberto Fernández Retamar, *Caliban, apuntes sobre la cultura de nuestra América*. Buenos Aires, Utg. La Pléyade, 1973, s. 98.

⁴² Uttrycket ”mogen” är ett typiskt uttryck för en ”naturalistisk” och odialektisk föreställning om den ekonomiska och sociala utvecklingen. Jag diskuterar detta ämne i min bok *Dialectique et Révolution* (Paris: Ed. Anthropos, 1973).

som kommunistpartierna troget följde Kominterns direktiv, fann de sig stå i motsättning till den egna kontinentens utveckling och kom därigenom att motarbeta sina egna regionala syften.⁴³

Jag anser att denna problematik finns inte bara i Latinamerika. Det staliniserade Kominterns inriktning gick även ”mot strömmen” i Asien och i Europa (Tyskland, från 1929 till 1933). Men medan vissa kommunistiska partier i Asien (Kina, Vietnam) i praktiken följde en egen självständig inriktning, utan att bryta med Komintern, följde de i Latinamerika (liksom i de flesta europeiska länder) helhjärtat den ”allmänna linje” som fastställdes av den sovjetiska ledningen och begränsade sig till att, ofta på ett torftigt sätt, anpassa den till de särskilda villkoren i sina länder (anpassningar som tillät dem en viss handlingsfrihet och förklarar de ibland viktiga skillnaderna i partiernas taktik).

Det första uttrycket för denna nya period, som karakteriserades av ”Stalinfenomenets” herravälde över den latinamerikanska marxismen, är Folkfronten.

Den världsomfattande vändningen mot Folkfronten, det vill säga mot en antifascistisk allians bestående av kommunistpartier, socialister och borgerligt demokratiska partier, vars huvuddrag utarbetades 1934, sanktionerades officiellt av Kominterns sjunde kongress 1935. Där- efter försökte alla latinamerikanska kommunistpartier tillämpa den nya riktlinjen och söka efter allierade för en lokal folkfront. I avsaknad av socialdemokratiska partier, genomfördes allianserna i de flesta länderna på kontinenten direkt med borgerliga krafter som ansågs liberala eller nationalistiska, eller helt enkelt icke-fascistiska. I Peru anslöt sig kommunistpartiet, som avvisades av APRA, till Frente Democrático som stödde Manuel Prados kandidatur, en företrädare för den traditionella liberala oligarkin⁴⁴. Kommunistpartiet i Colombia stödde Partido Liberal, ett stöd som successivt skulle anta en alltmer villkorlös karaktär (enligt partiets officiella historia som publicerades 1960). År 1938 gick det colombianska kommunistpartiet så långt att man bröt med Partido Liberals vänsterflygel för att stödja Eduardo Santos, ledare för den liberala högern⁴⁵. På samma sätt bröt det mexikanska kommunistpartiet 1939 med General Mújica, ledare för *Partido de la Revolución Mexicana*s vänsterflygel (regeringspartiet) för att stödja den moderata flygeln, företrädd av Ávila Camacho⁴⁶. På Kuba, där kommunistpartiet misslyckades hitta socialdemokrater, liberaler eller demokrater som allierade, stödde man slutligen Fulgencio Batista i januari 1939, av det enkla skälet att han hade en linje som innebar ett ”effektivt samarbete mellan Kuba och USA mot det fascistiska hotet”.⁴⁷

Det enda land där det var möjligt att upprätta en folkfront med vissa likheter med den europeiska modellen var Chile. Där förenades kommunistpartiet och socialistpartiet under Radikalpartiets hegemoni, representerat av Aguirre Cerda, som valdes till president i Chile 1938⁴⁸. För det chilenska kommunistpartiet var folkfrontens mål att förverkliga det nationellt-demokratiska stadiet med hjälp av en oberoende och gradvis utveckling av den chilenska kapitalismen⁴⁹. Socialistpartiets ståndpunkt var mer komplicerad. Partiet grundades 1933 genom en sammanslagning av flera små socialistiska partier och grupper, och stärktes 1937 genom anslutning av Izquierda Comunista (Kommunistiska vänstern, den trotskistiska fraktionen

⁴³ Régis Debray, *Kritik av vapnen* 1, s. 37-38

⁴⁴ Jfr Goldenberg, *Kommunismen i Latinamerika*, s. 94.

⁴⁵ Jfr *Treinta años de lucha del Partido Comunista de Colombia*, 1960. Medellín, Utg. La Pulga, 1973, s. 40-48.

⁴⁶ Se Mújicas öppna brev från 14 juli 1939, i Adolfo Gilly, *La revolución interrumpida*, Mexico City, Utg. El Caballito, 1972, s. 389. [Boken finns i engelsk översättning: *Mexican Revolution* (pocket 2006)]

⁴⁷ Blas Roca, *La unidad vencerá al fascismo*, Havanna, Utg. Sociales, 1939, s. 12.

⁴⁸ På folkfrontens konvent 1938 spelade kommunistpartiet en avgörande roll i valet av Aguirre Cerda, ledare för Radikalpartiets (Partido Radical) högerflygel, som presidentkandidat, till nackdel för socialisten Marmaduke Grove.

⁴⁹ Jfr ”A Program of Action for the Victory of the Chilean People's Front”, *The Communist*, v.20, nr. 5, maj 1941.

som uteslöts av kommunistpartiet). Det chilenska Socialistpartiet var inte ett socialdemokratiskt parti utan snarare en säregen politisk formation som i sitt program förklarade sin anslutning till marxismen och uppmanade till en ”arbetarnas diktatur” och en ”Socialistisk republik i Latinamerika”, men dess främsta ledare under 1930-talet, Marmaduke Grove, en av ledarna för den kortlivade Socialistiska republiken som varade i 12 dagar och upprättades genom en militär resning 1932, var politiskt eklektisk, närmare en socialistisk nationalism än marxismen. Socialistpartiets motsatte sig ett tag uppmaningen att bilda en folkfront genom att hävda att det skulle förvandla arbetarpartierna till ett instrument för den borgerligt demokratiska radikalismen, eftersom den inte kunde anta ett socialistiskt program som skulle skrämja bort deras kapitalistiska allierade. På sin fjärde kongress 1937 beslutade Socialistpartiet dock att ansluta sig till folkfronten, som redan höll på att skapas av kommunistpartiet och Radikalpartiet. Efter att snabbt ha blivit ett massparti fortsatte Socialistpartiet att vara mycket heterogent, både politiskt och ideologiskt, och förenade de mest skilda strömningar, från trotskism till ”klassisk” socialdemokrati, i en flexibel och dåligt integrerad federation.⁵⁰

Den chilenska folkfronten varade i olika former fram till 1947, då den ersattes av en allians mellan radikalerna och en flygel av Socialistpartiet som varade fram till 1952. Under dessa 14 år allierade sig Radikalpartiet ibland med kommunisterna mot socialisterna och ibland med socialisterna (eller en av dess tendenser) mot kommunisterna. 1946 attackerade till exempel Radikalpartiets ordförande Duhalde kommunistpartiet med stöd av socialistpartiets högerflygel. 1947 attackerade den nya presidenten från radikalerna, Gonzalez Videla, socialistpartiet med stöd från kommunistpartiet (som deltog i regeringen), men när det kalla kriget började 1948 ändrades allianspolitiken och kommunistpartiet olagligförklarades (med stöd av den socialistiska högern). 1952, när kommunistpartiet och en flygel av socialistpartiet äntligen enades för att skapa en enhetsfront, var arbetarrörelsen så demoraliserad att deras gemensamma kandidat, Salvador Allende, bara fick 6% av rösterna.

Vi kan sammanfatta folkfrontens historiska roll genom att jämföra följande analyser. En nordamerikansk historiker skriver att ”folkfrontens seger förhindrade en revolution och lärde massorna att använda sin röstsedel i stället för svärdet”.⁵¹ En chilensk kommunist har sagt: ”Folkfrontens seger 1938 och den Demokratiska alliansens 1946 visade just att arbetarklassen och det chilenska folket kunde erövra regeringen på ett annat sätt än genom ett uppror”.⁵² Slutligen sade Oscar Waiss, en chilensk vänstersocialist (med trotskistiskt förflutet):

Folkfronten var ett gigantiskt politiskt misstag som rehabiliterade ett Radikalparti i upplösningstillstånd och berövade massorna det revolutionära initiativet. Folkfronten var ett sätt att göra samhället outgrundligt [...] som aldrig försökte förändra jordägandets struktur eller återta ägandet av våra grundläggande rikedomar.⁵³

I början (1935-1936) hade folkfronten i Latinamerika ett antiimperialistiskt program, men denna aspekt tenderade att försvinna när det utvecklades ett samarbete mellan Förenta staterna och Sovjetunionen mot Nazityskland. Rent allmänt följde kommunistpartiernas politik gentemot USA under 1930- och 1940-talet mycket nära den sovjetiska utrikespolitiken. Det mest slående exemplet är det argentinska kommunistpartiet, som alltid hade varit det mest Sovjet-trogna. Vissa uttalanden av P. González Alberdi, en känd ledare i det argentinska kommunistpartiet, om Franklin Delano Roosevelts Förenta staterna, visar hur man ändrade ståndpunkter

⁵⁰ Det chilenska Socialistpartiet var starkt influerat av titoismen efter 1948 och i viss mån av castroismen efter 1960. Om 1930-talet, se Julio César Jobet, *El Partido Socialista de Chile*, tredje upplagan, Santiago, Prensa Latino-Americana, 1971, vol. I.

⁵¹ John Reese Stevenson, *The Chilean Popular Front*, New York, Greenwood Press, 1942, s. 136.

⁵² Galo González, ”Xe Congreso del P.C. de Chile, abril 1956”, i Luis Corvalán, *Chile, les communistes dans le marche au socialisme*. Paris, Utg. Sociales, 1972, s. 36.

⁵³ Oscar Waiss, *Nacionalismo y socialismo en América Latina*, 1954. Buenos Aires, Utg. Iguazú, 1961, s. 139

för att gå i takt med den sovjetiska synen. År 1933, under den Tredje perioden, skrev han: ”På Kuba har den formidabla revolutionära massrörelsen visat att Roosevelt är lika imperialistisk som Hoover” (*Informaciones*, oktober 1933). 1938, när Sovjetunionen var allierat med västmakterna, skrev Gonzalez Alberdi att:

Det italienska och nazistiska försöket att främja anti-imperialismen mot yankees misslyckades. Kontinentens nationer förstod att ett nära samarbete med Roosevelt, som inte kan betraktas som en representant för de imperialistiska krafterna i norr, minskar inte alls varje lands autonomi och påverkar inte heller deras individuella värdighet (*Orientación*, 15 december 1938).

Slutligen 1940, efter Molotov-Ribbentrop-pakten:

I namn av kampen mot nazismen, konspirerar USA-imperialismen mot de amerikanska nationernas medborgerliga rättigheter. (*La Hora*, 14 juli 1940)⁵⁴

Medan den tysk-sovjetiska pakten fortfarande var i kraft publicerade Ernesto Giudici, en ledande medlem i det argentinska kommunistpartiet, en intressant bok där det å ena sidan ingick ett radikalt (och motiverat) angrepp på den angloamerikanska imperialismen och dess makt över Argentina och, å andra sidan en mycket överraskande analys av det fascistiska fenomenet:

Vi måste inse att massornas ambitioner ofta ligger bakom den fascistiska ideologin. Och eftersom de kommer från folket, spelar det mindre roll om deras ideologiska form är fascistisk eller inte. Den nödvändiga korrigeringen kan ske inom massrörelsen själv – som har utvecklats med liten hänsyn till den reaktionära ideologi som somliga tillskriver den.⁵⁵

Efter juni 1941 (och Hitlers invasion av Sovjetunionen) utvecklades den motsatta analysen i Argentina och på andra håll på kontinenten. I samband med den antifascistiska alliansen mellan USA och Sovjetunionen kritiserade och stigmatiserade kommunistpartierna varje propaganda mot den nordamerikanska imperialismen som en manöver i fascismens tjänst⁵⁶.

Under 1944 och 1945 utvecklades i Amerika ett fenomen som kallas browderism. I samband med den eufori som följde i spåren av Teheranavtalen, förklarade Earl Browder, ledare för kommunistpartiet i USA, att man inträtt i en era präglad av vänskap och nära samarbete mellan det socialistiska lägret och Förenta staterna, och att denna var förutbestämd att fortsätta även efter kriget. Browder drog ”överdrivna” slutsatser av detta historiska perspektiv och omvandlade kommunistpartiet i USA till en löslig ”politisk förening”. Denna praxis fördömdes i april 1945 som likvidatorisk av den internationella kommunistiska rörelsen i ett tal av Jacques Duclos (ledare för det franska kommunistpartiet). Men de latinamerikanska kommunistpartierna hade också svepts med av browderismen. I boken *Marchando hacía un mundo mejor* [På marsch mot en bättre värld] som gavs ut 1944, skrev t ex Vittorio Codovilla följande:

Det internationella samarbetet mellan de viktigaste kapitalistländerna och mellan dessa länder och Sovjetunionen, med syfte att skapa en bättre värld, visar att USA och Storbritannien kommit överens om att i Latinamerika föra en ekonomisk politik som har till mål att på ett progressivt sätt bidra till den ekonomiska, politiska och sociala utvecklingen [...]. Denna överenskommelse bör bygga på dessa två stormakters samarbete med demokratiska och progressiva regeringar i Latinamerika, för

⁵⁴ Paulino González Alberdi var en av de främsta ledarna för det argentinska kommunistpartiet från 1920-talet. Citatet är hämtat från J. Abelardo Ramos, *Historia del estalinismo en la Argentina* (Buenos Aires, Utg. El Mar Dulce, 1969, s. 176).

⁵⁵ Ernesto Giudici, *Imperialismo y liberación nacional*, 1940. Buenos Aires, Utg. Crónica, 1974, s. 3-4. Utdrag ur denna text finns i Löwys antologi.

⁵⁶ Se till exempel det mexikanska kommunistpartiets kritik av ”trotskisternas demagogiska antiimperialism” i Blas Manrique, ”El aplastamiento de los reptiles trotskistas: ésa debe ser una tarea de los antifascistas” (Krossandet av de trotskistiska reptilerna: det bör vara antifascisternas uppgift), *La Voz de Mexico*, 13 maj 1945.

att genomföra ett gemensamt program, som samtidigt som det skapas en marknad för kapital som är tio eller tjugo gånger större än idag, bidrar till dessa länders oberoende utveckling och inom några år eliminerar den underutveckling som de under många årtionden varit underkastade.⁵⁷

Browderismen fick också konsekvenser för kommunistpartierna på det nationella politiska området. På Kuba till exempel publicerade Partido Socialista Popular (kubanska kommunistpartiets nya namn) 1945, efter att ha deltagit i general Batistas regering 1943-1944⁵⁸, en pamflett med titeln ”Samarbete mellan arbetare och arbetsgivare” för att hedra minnet av ett viktigt möte i Havanna mellan industriarbetsgivarnas förening, regeringen och (de kommunistiska) ledarna för Confederación de los Trabajadores Cubanos [kubanska LO Ö.a].⁵⁹ I Mexiko 1945 undertecknade den viktigaste fackliga samorganisationen (CNT) och den viktigaste arbetsgivarorganisationen ett avtal om nationell enighet, och *La Voz de México*, det mexikanska kommunistpartiets organ firade händelsen med en jätterubrik: ”Historisk pakt mellan arbetare och arbetsgivare: solid bas för landets utveckling och framsteg”. Det är intressant att notera att en av punkterna i avtalet högtidligen förklarade att den hade som mål att ”förkasta teorin om ekonomisk självtillräcklighet och att agera på basis av teorin om ömsesidigt ekonomiskt beroende och finansiellt och tekniskt samarbete med andra länder på kontinenten för vårt gemensamma bästa, som en del av ett internationellt program som tar hänsyn till behoven hos andra folk i världen”. Enligt *La Voz de Mexico* var avtalet ”adekvat”, ”oklanderligt formulerat” och ”patriotiskt” och återspeglade de nya förhållandena i Mexiko och i världen som ”kräver en allians mellan arbetare och kapitalister”.⁶⁰

Duclos' artikel från 1945 och avlägsnandet av Earl Browder från kommunistpartiets ledning i USA inledde en period av självkritik och korrigerande, vilket ledde till att man övergav såväl perspektivet med en ”harmonisk” överenskommelse med Förenta staterna som de organisatoriska åtgärder som ansågs likvidatoriska. Denna nya period som skulle kunna kallas post-browderism kännetecknades trots detta av en fortsatt inriktning mot ”nationell enighet”. I Mexiko i november 1945 (långt efter Duclos' brev), utvecklade det mexikanska kommunistpartiets tidning följande argument: ”Målet med kapitalismens utveckling i Mexiko är ett revolutionärt mål, eftersom det innebär den nationella ekonomins tillväxt, avlägsnandet av örnens klor som håller kvar landet i ett halvkolonialt tillstånd, avlägsnandet av halvkoloniala rester, förverkligande av jordreformen och landets demokratiska och övergripande utveckling, tack vare en antiimperialistisk jordbruksrevolution”.

Enligt denna artikel är de åtgärder som föreslås av det mexikanska kommunistpartiet, ”såsom jordreformen, borgerliga åtgärder som kommer att möjliggöra kapitalismens utveckling i

⁵⁷ Citerad av Ramos, *Historia*, s. 190-91. Ett brev från Blas Roca till Earl Browder, publicerat av det kubanska kommunistpartiet 1945, går på i samma stil: ”Käre vän, er bok är ett ovärderligt dokument för det latinamerikanska folket. [...] Hittills har vi sagt att det är endast genom nationalisering av alla utländska investeringar och all utländsk egendom, i våldsamt motsättning till brittiska och nordamerikanska intressen, som vi kan nå den högsta nivån av ekonomisk utveckling. [...] Det samarbete som USA, England och Sovjetunionen inledde i Teheran har öppnat ett annat perspektiv. För oss öppnar det perspektivet att uppnå sådana progressiva resultat genom samverkan kring ett gemensamt program som ni föreslår oss [...] samarbete med England och USA om en övergripande plan för att harmoniskt lösa våra mest akuta och brännande ekonomiska problem” (Blas Roca, *Estados Unidos, Teherán y la América Latina, una carta a Earl Browder*. Havanna, Utg. Sociales, 1945).

⁵⁸ När Batista avgick 1944, skickade det kubanska kommunistpartiet ett brev med följande lydelse: ”Sedan 1940 var vårt parti den mest lojala och konsekventa försvararen av er regerings åtgärder och den mest energiska främjaren av er plattform, inspirerad av demokrati, social rättvisa och försvar av nationellt välstånd”. Blas Roca, *Los socialistas y la realidad popular*. Havanna, Utg. Del PSP 1944.

⁵⁹ Blas Roca och Lázaro Peña. *La colaboración entre obreros y patronos*. Havanna, Utg. Sociales. 1945. Se sid. 21, där Blas Roca förklarar att ”vi är i färd med att proklamera en form av klassamarbete”.

⁶⁰ *La Voz de México*, 12 april 1945, sid. 1 och 7.

Mexiko, industrialisering av landet och dess frigörelse från imperialistisk intervention”.⁶¹ Den sovjetiska historikern Anatol Sjulgovskij, författare till ett arbete om det moderna Mexikos historia, skrev om denna period att den mexikanska arbetarrörelsens ”marxistiska” ideologi skulle kunna jämföras med den ”legala marxismen” i Tsarrysland (P. Struve och andra), vars centrala tema var att arbetarklassen borde stödja den industriella utvecklingen som en förutsättning för den framtida sociala kampen. Men Sjulgovskij hänvisar uttryckligen bara till inriktningen hos ”marxisterna” kring CTM-ledningen (Lombardo Toledano) och nämner inte att kommunistpartiet hade en liknande inriktning.⁶²

En av post-browderismens mest kända episoder var den inställning till den argentinska peronismen som det argentinska kommunistpartiet hade antagit. Djupt övertygade om att Perón och hans anhängare var fascister, deltog de argentinska kommunisterna i Unión Democrática, en bred anti-peronistisk koalition vars styrkor, enligt Vittorio Codovilla (i sin rapport till kommunistpartiets nationella konferens i december 1945) inkluderade följande:

1. Alla traditionella partier.
2. Arbetar- och bonderörelsens mest medvetna och stridslysta del.
3. Huvuddelen av arbetar- och bonde-ungdomen och den överväldigande majoriteten studenter, lärare, yrkesverksamma och medelklasserna.
4. Majoriteten av industrimän, affärsmän, storgodsägare, bodskapsuppfödare och finansmän.
5. Majoriteten av armén och flottan och en del av den uniformerade polisen.

Trots detta hade Unión Democrática fortfarande en alltför begränsad karaktär, eftersom vissa progressiva delar av Partido Conservador inte deltog.⁶³

Deltagandet i denna allians, som också stöddes av Spruille Braden, USA:s ambassadör i Argentina – som inte litade på Peróns demagogiska nationalism – fick långsiktiga konsekvenser för kommunistpartiet. Det öppnade sig en djup klyfta mellan majoriteten av den argentinska arbetarklassen, som stödde peronismen, och kommunisterna som anklagades av Perón för att samarbeta med militären och jordägarnas mest konservativa del (”oligarkin”).

En liknande situation utvecklades i andra länder på kontinenten, särskilt i Bolivia där Partido de la Izquierda Revolucionaria (PIR, prosovjetiskt) 1946 anslöt sig till oligarkins traditionella partier för att störta regeringspartiet Movimiento Nacional Revolucionario (MNR, populistiskt), som ansågs vara profascistiskt. Det mest anmärkningsvärda undantaget var Brasilien där kommunistpartiet stödde Getulio Vargas 1945 – bland annat på grund av att han deltog i andra världskriget på de allierades sida, till skillnad från Perón och Villarroel, Bolivias president, som stöddes av MNR.⁶⁴

Även om den stalinistiska strömningen under denna period var helt klart dominerande inom den marxistiska vänstern, upphörde det inte att existera kritiska tendenser som återopade sig på en annan typ av kommunism. Detta gäller i synnerhet den strömning som var inspirerad av Leo Trotskijs idéer.

⁶¹ Carlos Sánchez Cárdenas, ”La revolución mexicana y el desarrollo capitalista de México”, *La Voz de México*, 20 november 1945 s. 1.

⁶² Anatol Shulgovsky, *México en la encrucijada de su historia*. Mexico City, Utg. Fondo de Cultura Populär, 1969, s. 494.

⁶³ Citerad av det mexikanska kommunistpartiets tidning, *La Voz de México*, 13 januari 1946.

⁶⁴ Det brasilianska kommunistpartiet hade emellertid också en post-browderistisk inriktning av ”nationell enighet”. I en bok publicerad 1945 till exempel Luis Carlos Prestes: ”Genom sina fackföreningar kan arbetarklassen hjälpa regeringen och dess arbetsgivare att hitta praktiska, snabba och effektiva lösningar på dagens allvarliga ekonomiska problem” (Prestes, *União Nacional para a Democracia e o Progresso* União, Rio de Janeiro, Ed. Horizonte, 1945. s. 25). Om detta ämne se F. Wefforts utmärkta arbete, *Estudios CEBRAP*, nr 4, april – juni 1973.

Den kommunistiska vänsteroppositionen och trotskismen uppstod i Latinamerika i början av 1930-talet. En lysande grupp av intellektuella i Brasilien – Mario Pedrosa, Livio Xavier, Rodolpho Coutinho – grundade den första trotskistiska organisationen i Latinamerika, Grupo Comunista Lenine, som senare (1931) skulle omvandlas till Liga Comunista (Opposition), med deltagande av den franska surrealistiska poeten Benjamin Peret, som på den tiden befann sig i Brasilien (och senare författaren Rachel de Queiroz). I oktober 1934 upprättades på initiativ av trotskisterna (Fulvio Abramo, Mario Pedrosa, Livio Xavier), en antifascistisk koalition i São Paulo, där kommunisterna från Brasiliens kommunistiska parti deltog – under ledning av Herminio Sachetta som några år senare anslöt sig till Fjärde Internationalen – samt socialister och fackföreningsmedlemmar som med våld ordnade en stor demonstration ledd av Plinio Salgada.

Oposición de Izquierda Chilena (den chilenska vänsteroppositionen), som anslöt sig till den Internationella Vänsteroppositionen (som leddes av Trotskij), grundades 1933 av en viktig fraktion inom det chilenska kommunistpartiet, ledd av Manuel Hidalgo, Humberto Mendoza och Oscar Waiss, som lämnade partiet 1931. De flesta medlemmarna i denna grupp anslöt sig emellertid till Socialistpartiet 1937 och trotskismen blev sedan dess en av de diffusa ideologiska tendenserna i den chilenska socialismen.

Det var framför allt i Bolivia som den trotskistiska oppositionen verkligen lyckades förankra sig i arbetarklassen. År 1946 godkände Bolivias Gruvarbetarförbundets kongress (FSTMB), som sammanträdde i staden Pulacayo, en rad teser med tydlig trotskistisk inspiration – som författades av Guillermo Lora, en av ledarna för POR, vars centrala budskap var den strategiska omvandlingen av den borgerligt demokratiska revolutionen till en socialistisk revolution i en oavbruten process, under proletariatets ledning.

Denna uppfattning, perspektivet på en ”permanent” revolution som kombinerar demokratiska, agrara, nationella och antikapitalistiska uppgifter, och förkastandet av en strategisk allians med den lokala borgarklassen, som ansågs oförmögen att spela en meningsfull revolutionär roll, skilde på ett radikalt sätt trotskismen från den prosovjetiska kommunismen, liksom givetvis dess självständighet i förhållande till Sovjetunionen och dess kritik av byråkratisk maktfullkomlighet.

På grund av sin uppfattning om revolutionär strategi, kan den latinamerikanska strömningen som inspirerades av Trotskijs idéer betraktas som en fortsättning av den latinamerikanska kommunismens idéer under 1920-talet, särskilt Mariáteguis idéer, vars politiska arv trotskisterna ständigt hänvisade till.⁶⁵

Stämplade som ”provokatörer” och ”fascistagenter” av kommunistpartierna, vilket drev dem till arbetarrörelsens utkanter, och internt splittrade i inbördes strider reducerades trotskisterna i många länder till sekter som huvudsakligen bestod av intellektuella.

Innan den kubanska revolutionen lyckades trotskismen förankra sig i arbetarklassen och fackföreningarna, särskilt i Bolivia och i mindre utsträckning i Argentina och Chile, där de spelade en verklig politisk roll. Det gällde i synnerhet POR:s medlemmar, som hade en avgörande roll i skapandet av Confederación Obrera Boliviana (COB, dvs. bolivianska LO ö.a) under den bolivianska revolutionen 1952-1953. COB:s första program, som publicerades i slutet av 1952, var klart inspirerat av trotskismen – förmodligen författat av Hugo Gonzalez Moscoso, en av POR:s ledare. Det säger: ”Proletariatet kommer att utföra de uppgifter som

⁶⁵ Se till exempel, E. Espinoza, ”Aniversario de la muerte de Mariátegui”, *Clave tribuna marxista*, Mexico City, no. 8-9 april-maj 1940.

historiskt tillhör borgarklassen”.⁶⁶ POR inspirerade också böndernas jordockupationer 1952-1953, vilka tvingade MNR-regeringen att anta en jordreform.⁶⁷

Mellan 1948 och 1954 bröt det så kallade Kalla kriget ut i internationell skala. Det inleddes med en allmän imperialistisk offensiv mot Sovjetunionen, vilket åtföljdes av en hårdare hållning från Moskva och den internationella kommunistiska rörelsen. Efter 1948 olagligförklarades många kommunistpartier i Latinamerika (till exempel i Brasilien och Chile) och polisen förföljde fackligt aktiva kommunister (exempelvis mördades Jesús Menéndez, en ledare för de kubanska sockerarbetarna). Regeringar som 1945-46 valts med kommunisternas röster (eller med stöd av dem), såsom Grau San Martín i Kuba, González Videla i Chile och Miguel Alemán i Mexiko, inspirerades av den amerikanska politiska scenen och utlöste ”häxjakt” och antikommunistiskt förtryck.

Som svar – och i enlighet med Sovjetunionens nya inriktning – dammade de latinamerikanska kommunistpartierna av sina antiimperialistiska meriter och återupptog i viss mån klasskampen mot borgarklassen. Det kalla kriget lämnade utrymme för en ny ”vänsteristisk” gir för den prosovjetiska kommunismen i Latinamerika. Men i motsats till 1929-35 stod inte kommunistpartierna i ledningen för någon revolutionär massaktion av och, ännu viktigare, denna nya vändning hotade på intet sätt grundvalen för dessa partiers strategi på kontinenten: Den stalinistiska tolkningen av marxismen, teorin om revolutionen i stadier och de fyra klassernas block för att förverkliga den nationella-demokratiska revolutionen.

Periodens mest kännetecknande händelser inträffade tveklöst i Guatemala mellan 1951-1954, när Partido Guatemalteco del Trabajo (PGT, det kommunistiska arbetarpartiet i Guatemala), blev en av landets viktigaste politiska krafter under president Jacobo Arbenz. PGT, som dominerade i arbetar- och bondefackföreningarna, förespråkade en strategi för en nationell demokratisk revolution i allians med delar av borgarklassen och de väpnade styrkorna. Partiets stadgar, som antogs vid den andra kongressen, fastslog tydligt: ”PGT har inte för avsikt att omedelbart kämpa för införandet av socialism i Guatemala. Det inriktar sin kamp mot den feodala underutveckling och det imperialistiskt förtryck som drabbar vårt land”.⁶⁸

De följande händelserna är nu väl kända. Efter att Arbenzregeringen exproprierat ett antal egendomar som tillhörde United Fruit Company invaderades Guatemala juni 1954 av en legosoldatarmé, tränad av USA. Regeringens väpnade styrkor gjorde ett lamt försvar och till slut övergav generalstaben Jacobo Arbenz och tog parti för överste Castillo Armas, ledare för de invaderande styrkorna, efter medling av John Puerifoy, USA:s ambassadör i Guatemala. Bortsett från vissa exceptionella lokala aktioner var arbetar- och bonderörelsen – liksom PGT – obehärdad och kunde inte göra motstånd.⁶⁹ Castillo Armas seger banade väg för en blodig

⁶⁶ Liborio Justo, *Bolivia, la revolución derrotada*. Bolivia, Utg. Cochabamba, 1967, s. 156.

⁶⁷ Om POR:s roll på landsbygden, jfr R.W. Pacht, ”Bolivia” i *Social Change in Latin America Today*. New York, Council on Foreign Relations, 1960, s. 121.

⁶⁸ I Jaime Diaz Rizzoto, *La Revolution au Guatemala. 1944-1954*. Paris, Utg. Sociales, 1971, s. 261. Generalsekreteraren José Manuel Fortunys rapport till Andra kongressen är ännu tydligare: ”Vi kommunister erkänner att på grund av dessa särskilda omständigheter, måste Guatemalas utveckling följa den kapitalistiska vägen under en viss tid” (J.M. Fortuny, *Informe sobre la actividad del Comité Central al Segundo Congreso del Partido*, Guatemala City, 11 december 1952).

⁶⁹ Det är känt att Che Guevara var i Guatemala vid den tiden, och att han förgäves försökte kämpa mot den proamerikanska invasionen. Hans första fru, Hilda Gadea, säger: ”Ernesto berättade för mig att han enträget föreslog [den kommunistiska] Ungdomsalliansen att gå till fronten och kämpa, och att många ungdomar, inspirerade av honom var redo att gå. En eller två gånger lade han fram samma förslag till PGT, men hans krav beaktades inte, och svaret var att armén redan hade vidtagit de nödvändiga åtgärderna och att folket inte borde oro sig” (Hilda Gadea, *Che Guevara, años decisivos*. Mexico City, Utg. Aguilar, 1972, s. 65). Om polemiken mellan Che och Fortuny, båda i exil i Mexiko 1955, se sid. 117 i samma bok.

repression i stor skala, en verklig vit terror, medan United Fruit Company tog tillbaka den exproprierade jorden.

Hur blev nederlaget möjligt? År 1955 publicerade PGT en självkritisk utvärdering som erkände att partiet ”inte följde en tillräckligt självständig linje i förhållande till den demokratiska nationella bourgeoisin”. I synnerhet ”bidrog PGT till att sprida illusioner om armén och avslöjade inte arméledningens verkliga kontrarevolutionära ställning och verksamhet”.⁷⁰ Denna självkritik ifrågasätter emellertid inte PGT:s strategiska inriktning och dess uppfattning om den historiska utvecklingens stadier, utan hänvisar endast till taktiska misstag i det praktiska genomförandet av denna strategi. Således bekräftade PGT 1955 att det var nödvändigt att bygga ett block med den nationella borgarklassen för att genomföra en demokratisk och patriotisk revolution.⁷¹

I de flesta länderna på kontinenten såg man under åren 1948-53 hur kommunisterna mötte polisens och militärens mördande förtryck och hur de reagerade med mod och uthållighet. Det är också obestridligt att en verklig radikaliseringsinträffade i vissa länder under det Kalla kriget: kommunisterna stod till exempel i ledningen för stora strejkrörelser (Brasilien 1953-54) eller deltog i böndernas gerillaaktioner (Colombia 1949-55). Men för många kommunistpartier på kontinenten innebar den politiska ”hårdningen” inte nödvändigtvis någon särskild revolutionär aktivitet. Det kubanska exemplet är ganska signifikativt i det hänseendet.

Efter Batistas militärkupp (1952) fördömde PSP starkt kuppens reaktionära och proamerikanska karaktär, men partiet behöll sin legala status och dess tidning *Hoy* fortsatte att komma ut, ett faktum som kan ha påverkat dess politik.⁷² PSP ledde inte några våldshandlingar mot Batistaregimen och fördömde anfallet mot Moncada den 26 juli 1953 som ett ”kuppmarknässigt, äventyrligt och desperat försök, typiskt för den principiösa småborgerlighet som beblandat sig med gangsters”.⁷³ Det hindrade inte Batista från att utlösa en brutal våg av antikommunistiskt förtryck och att olagligförklara PSP.

PSP:s strävan efter att inte uppfattas som ”äventyrligt”, visade sig återigen i partiets tidning. *Fundamentos*, från juni 1957 (sex månader efter landstigningen av 26-rörelsens kämpar, under Fidel Castros ledning): ”Det är viktigt att bekräfta att vi [...] idag, liksom igår, förkastar och fördömer, och kommer att fortsätta avvisa terror- och kuppmetoder som ineffektiva, skadliga och stridande mot folkets intressen”.⁷⁴ Den inriktning som partiet föreslog vid detta tillfälle var ”en förändring” på fredlig väg ”utan våld och lidande”, varför PSP var ”redo att, i dag som i går, och för evigt, göra varje offer och varje hedervärd eftergift som helst, givetvis baserad på arbetarklassens, folkets och fosterlandets allena rådande intressen”.⁷⁵ Målsättningen med detta var att avsätta Batista och förverkliga den demokratiska revolutionen och nationella frigörelsen, genom en allians mellan PSP och den progressiva borgarklassen.⁷⁶

Under 1958 gick PSP till slut med i 26 juli-rörelsens kamp mot diktaturen. Flera medlemmar och en del partiledare – särskilt Carlos Rafael Rodríguez – tog sig till bergen för att ansluta sig till den väpnade kampen, och bidrog hedersfullt till gerillasegern i januari 1959. PSP fortsatte dock att ha ett återhållande inflytande inom den kubanska revolutionära rörelsen, och försvarade tesen att revolutionen borde stanna kvar inom ramen för det nationella-

⁷⁰ *La intervención norteamericana en Guatemala y el derrocamiento del régimen democrático*, Ed. Comisión Política del PGT 1955, s. 31-32.

⁷¹ *Ibid.* s. 42.

⁷² Jfr J. Arnault, *Cuba el le marxisme*. Paris, Ed. Sociales, 1963, s. 48.

⁷³ ”Carta a los militantes” (Brev till militanterna) PSP:s exekutivkommitté, 30 augusti 1953. Citerat av K.S. Karol, *Castros Kuba*, s. 107 [sidhänvisningen till den tryckta boken].

⁷⁴ *Fundamentos*, nr 149, december 1956 – juni 1957, s. 9.

⁷⁵ *Ibid.* s. 8.

⁷⁶ *Ibid.* s. 3-6.

demokratiska stadiet. I sin rapport till partiets åttonde nationalförsamling i augusti 1960 slog Blas Roca, PSP:s generalsekreterare, fast:

Den kubanska revolutionen [...] är en revolution som, på grund av de historiska uppgifter den står inför och genomför med rätta kan beskrivas som en jordbruks revolution, en nationell befrielse-revolution, en patriotisk och demokratisk revolution [...] Den nationella borgarklassen, som drar nytta av revolutionen och som på senare tid gjort stora vinster på grund av folkets ökade köpkraft, stödjer revolutionen, men blir ofta skrämmd av dess radikala åtgärder och USA-imperialismens hot och attacker. [...] Inom vissa gränser som ska fastställas, är det nödvändigt att säkerställa de privata företagens vinster, deras normala funktion och utveckling. Det är nödvändigt att stimulera entusiasmen och öka produktiviteten bland arbetarna i dessa företag.⁷⁷

Vi kan därför dra slutsatsen att PSP var praktiskt taget frånvarande i både förberedelserna till och utbrottet av den väpnade kampen mot Batista (1953-57), liksom den kubanska revolutionens övergång till socialism (augusti-oktober 1960). Detta var inte ett resultat av PSP:s särskilda begränsningar, utan en konsekvens av den ”officiella” kommunistiska rörelsens grundläggande politiska inriktning i Latinamerika: revolution i stadier och ett block med den nationella bourgeoisin. I den meningen illustrerar PSP:s politik 1953-60 svårigheten för kommunistpartierna att spela en verklig revolutionär roll, trots deras medlemmars mod och hängivenhet.

Stalins död (1953) och SUKP:s tjugonde kongress (1956) öppnade en ny era för den latin-amerikanska ”prosovjjetiska” kommunismen. Kominforms upplösning (1956) innebar inte att de politiska och ideologiska banden mellan kommunistpartierna och den sovjetiska ledningen klipptes av. Sovjetunionens inriktning på en institutionaliserad fredlig samexistens och dess vändning mot återhållsamhet efter det kalla kriget översattes av de latinamerikanska kommunistpartierna till en politisk linje för stöd till kapitalistiska regeringar som ansågs vara progressiva eller demokratiska, såsom Juscelino Kubitschek i Brasilien och Frondizi i Argentina. Den teoretiska grunden för denna linje sammanfattades i en deklaration från det brasilianska kommunistpartiet i maj 1965 enligt vilken motsättningen mellan proletariatet och bourgeoisin

under det nuvarande stadiet inte kräver en radikal lösning. Under landets nuvarande förhållanden, motsvarar den kapitalistiska utvecklingen proletariatets och hela folkets intressen. [...] Proletariatet och bourgeoisin är allierade kring det gemensamma målet att slåss för en oberoende och gradvis utveckling i motsättning till den nordamerikanska imperialismen.⁷⁸

Stalinismens herravälde i den latinamerikanska vänsterns tänkande, från 1930-talet fram till den kubanska revolutionen, innebär inte att det inte gjordes några betydande vetenskapliga bidrag till det marxistiska tänkandet under denna period. I flera länder, både i och utanför kommunistpartierna, ifrågasatte forskare de rådande stelbenta tolkningarna av kontinentens samhällsekonomiska formationer, särskilt tendensen att använda sig av den europeiska feudala modellen i analysen av jordbrukets strukturer i Latinamerika.

Caio Prado Jrs pionjärbete, *Brasiliens ekonomiska historia* (1945) avvisar detta tillvägagångssätt och utgår från följande analys:

Som helhet, och sett ur ett världsomfattande och internationellt perspektiv, förefaller koloniseringen [av tropikerna] vara ett stort kommersiellt företag [...] [med syftet] att exploatera naturresurserna i en jungfrulig mark i den europeiska handelns intresse. [...] Den brasilianska kolonin upprättas

⁷⁷ Blas Roca, *Balance de la labor del partido desde la última asamblea nacional y el desarrollo de la revolución*. Havanna, 1960, sid. 42, 80 och 87.

⁷⁸ *Declaração, sobre a política do Partido Comunista do Brasil*. Rio de Janeiro, Ed. Comité Central do PCB, mars 1958. s. 15 och 18,

med sådana kännetecken, och antar organisatoriskt en renodlat produktions- och handelsmässig form.⁷⁹

Strax efter föreslog Sergio Bagú i sin *Ett kolonialt samhälles ekonomi*, publicerad 1949, en liknande hypotes genom att uttryckligen använda begreppet kolonial kapitalism:

Den ekonomiska struktur som uppstår i Amerika under den period som vi studerar var mer av typen kolonial kapitalism än feodal [...] Metropolen skapar ett iberiskt Amerika för att integrera det i den begynnande kapitalismens cykel, inte för att förlänga den döende feodala cykeln.⁸⁰

På ett liknande sätt kritiserade historikern Marcelo Segall i Chile anhängarna till den latin-amerikanska feodalismen och betonade vikten av gruvdrift, en typisk kapitalistisk industri i det koloniala systemet.⁸¹ Vi kan också nämna ett viktigt verk av vissa argentinska trotskister under denna period, särskilt Nahuel Moreno och Milcíades Peña (även om Peñas arbete publicerades först senare) om den spanska och portugisiska koloniseringens kapitalistiska aspekt och dess kombination med förkapitalistiska sociala förhållanden.⁸² Nahuel Moreno betonar utformningen av olika produktionsstrukturer:

Den spanska, portugisiska, engelska, franska och holländska koloniseringen var huvudsakligen kapitalistisk. Dess syften var kapitalistiska och inte feodala...: De upprättade inte ett kapitalistiskt produktionssystem eftersom det i Amerika inte fanns någon armé av ledig arbetskraft på marknaden. För att exploatera Amerika på ett kapitalistiskt sätt tvingades således kolonistörerna att använda sig av icke-kapitalistiska produktionsförhållanden: ursprungsbefolkningens slaveri eller halvslaveri.

Under tiden fortsatte de ”officiella” historikerna i den kommunistiska rörelsen att försvara den traditionella teorin. Till exempel betonade Hernán Ramírez Necochea, historiker i det chilenska kommunistpartiet, tesen att den chilenska koloniala ekonomin ”främst innehöll element av en strikt feodal typ. Den hade egenskaper som *den europeiska feodalismen antog i slutet av medeltiden*. [...] Produktionen och även gruvverksamheten var inte oberoende aktiviteter, och de feodala produktionsförhållandena dominerade också där.⁸³

För trotskistiska historiker var denna debatt direkt kopplad till deras kritik av läran om den latinamerikanska revolutionens ”antifeodala” stadium. För andra författare, en del av dem medlemmar eller sympatisörer till kommunistpartierna, bestod problemet i att deras historiska upptäckter inte beaktades av partiledningarna i den mån man, öppet eller underförstått, ifrågasatte dess politiska strategi. I ett arbete publicerat 1966 beklagade Caio Prado Jr att det var omöjligt att få resultaten av hans ”kätterska” forskning erkända i partiet:

Det var omöjligt att med fakta, oavsett hur övertygande de var, övervinna övertygelser som var så djupt förankrade [...] eftersom fakta betraktades enbart genom glasögon som var deformerade av dessa falska uppfattningar. [...] Det fortsatte att försvara, och gör det fortfarande, det gamla

⁷⁹ Caio Prado, *Historia Económica do Brasil*. São Paulo, Ed. Brasiliense, 1957, s. 22-23.

⁸⁰ Sergio Bagú, *Economía de la sociedad: ensayo de la historia comparada de América Latina*. Buenos Aires, Ed. El Ateneo. 1949, sid. 39, 68. Vi bör också nämna det tidiga arbetet av Silvio Zavala, *La encomienda indígena*, Madrid, 1935, och José Miranda, *La Moción económica de la encomienda en los orígenes del régimen colonial*. Mexico City, 1947, om det spanska encomiendasystemet (kungligt kolonialt system för att organisera ursprungsbefolkningens arbetskraft ö.a), men de stannade halvvägs mellan den traditionella uppfattningen av feodalismen och den nya tesen som introducerades genom Caio Prado Jr och Sergio Bagú.

⁸¹ Marcelo Segall, *Desarrollo del capitalismo en Chile*. Santiago, 1953

⁸² Se Milcíades Peña, ”Claves para entender la colonización española en la Argentina” *Fichas*, nr. 10, 1966, samt Nahuel Moreno, ”Cuatro tesis sobre la colonización española y portuguesa, författad 1948 och publicerad i *Estrategia*, Buenos Aires. nr. 1 september 1957 – artikeln finns i engelsk översättning: ”Four Theses on the Spanish and Portuguese Colonisation in America” i [Feudalism and Capitalism in the Colonisation of America](#) Se även George Novack, *Understanding History*. New York, Pathfinder Press, 1980, kap. 6, ”Hybrid Formations”.

⁸³ Hernán Ramírez Necochea, *Antecedentes económicos de la independencia de Chile*, Santiago, Ed. Universitaria, 1967, s. 50.

schemat som grundar sig på de europeiska erfarenheterna, som utan någon större utredning upphöjdes till allmän lag [...] för alla mänskligt samhällen och på så sätt fortsatte man att i Brasilien tala om denna borgerligt-demokratiska revolution som skulle undanröja ”de feodala kvarlevor” som man förmodade fanns i vårt land.⁸⁴

Detta vittnesmål visar att det inte var vetenskaplig okunnighet som låg till grund för de politiska misstagen utan snarare tvärtom.

I motsats till utvecklingen inom ekonomisk historia fanns det under denna period få arbeten i marxistisk sociologi som var inriktade på aktuella frågor. Ett av de få undantagen var ett verk av Silvio Frondizi (1907-1974), en revolutionär aktivist och professor i sociologi, historia och juridik vid universitetet i La Plata, vars filosofiska, socioekonomiska och politiska skrifter avslöjar en djup förståelse för den europeiska kulturen och de marxistiska klassikerna liksom en konkret förståelse av den latinamerikanska verkligheten. Det mer direkt politiska engagemanget i hans skrifter om Latinamerika skiljer sig från ekonomihistorikernas. I *Den argentinska verkligheten: En sociologisk tolkning* utvecklade Silvio Frondizi, biträdd av en grupp unga medarbetare som inkluderade Milcíades Peña, Marcos Kaplan, Ricardo Napuri och Marcelo Torrens, en ekonomisk, social och politisk analys av Argentinas samhälle, såsom det uppstod efter 1943; fokus ligger på ett försök att förstå det peronistiska fenomenet. Genom att kritisera kommunistpartiets likställande av peronismen och nazismen (1945) analyserar Frondizi Perónregimens bonapartistiska karaktär, dess roll som pseudo-skiljedomare stående över samhällsklasserna och dess förmåga att neutralisera arbetarrörelsen genom ”statlig kontroll”. Han påpekar också att nederlaget för det peronistiska experimentet inte var någon tillfällighet utan resultatet av den argentinska borgarklassens organiska oförmåga (vilket gällde ”halvkoloniala” länder i allmänhet) att genomföra en verklig demokratisk revolution. Denna historiska uppgift kan endast utföras under ledning av proletariatet, men i detta fall, ”handlar det inte om att konkretisera den borgerliga demokratiska revolutionen som ett fristående stadium, utan snarare om att förverkliga de borgerliga demokratiska uppgifterna under vägen mot den socialistiska revolutionen.”⁸⁵

Djävheten hos dessa teoretiska och politiska idéer gjorde att Silvio Frondizi var relativt isolerad under 1950-talet, med litet inflytande på den organiserade arbetarrörelsen. Hans roll blev viktigare under 1960- och 1970-talet, när han upprättade relationer med väpnade revolutionära organisationer. Han mördades av Alianza Anticomunista Argentina 1974.

Den kubanska revolutionen innebar naturligtvis en stor förändring i den latinamerikanska marxismens historia och Latinamerikas egen historia.⁸⁶

Efter att gerillan, som leddes av den unge Fidel Castro (född 1926), krossat Batistas diktaturstat och dess repressiva apparat, genomgick den kubanska demokratiska revolutionen en process av ”överväxande” till socialism genom att bryta med kapitalismen 1960-1961. De demokratiska och nationalistiska åtgärderna 1959-1960 – jordreform, expropriering av imperialistiska oljeraffinaderier, osv – mötte snabbt motstånd och växande fientlighet inte bara från det utländska kapitalet och den finansiella oligarkin, utan också från alla de härskande klasserna på ön. I augusti 1960 exproprierade Castroregimen stora delar av det nordamerikanska kapitalet på Kuba (telefonbolag, elbolag, sockerfabriker). Sedan, ställd inför den kubanska borgarklassens ekonomiska sabotage och stoppande av produktionen,

⁸⁴ Caio Prado Jr., *A revolução brasileira* (1966). São Paulo, Ed. Brasiliense, Fjärde upplagan., 1972, s. 28

⁸⁵ Silvio Frondizi. *La realidad argentina, ensayo de interpretación sociológica*. v. 2. La revolución socialista, Buenos Aires, Ed. Praxis, 1956, s. 234.

⁸⁶ Eftersom den kubanska revolutionen och händelserna i Latinamerika efter 1959 är mycket mer kända än de tidigare perioderna, nöjer vi oss här med att sätta denna period i den bredare historiska kontexten av marxismens utveckling på kontinenten.

nationaliserade 26 julirörelsens de övergivna fabrikerna. Slutligen följde expropriering av hela borgarklassen och de facto avskaffande av kapitalismen på Kuba i oktober 1960 liksom skapande av arbetar- och bondemiliser, och bildande av en ny stat. Fidels proklamation av revolutionens socialistiska karaktär i maj 1961 (efter nederlaget för den kontrarevolutionära invasionen vid Grisbukten) var bara det uttryckliga och officiella konstaterande av en existerande verklighet.

Den slutsats som 26 julirörelsens ledare och vänsteraktivister kom fram till sammanfattas av Fidel i december 1961:

Vi var tvungna att genomföra en antiimperialistisk och socialistisk revolution. Men dessa två är bara en och samma sak, eftersom det bara finns en revolution. Detta är mänsklighetens stora dialektiska sanning: mot imperialismen står endast socialismen.⁸⁷

Några av de kubanska revolutionärerna hade detta perspektiv sedan början av 1959, särskilt Guevara, som redan i april 1959 förklarade sig vara anhängare av ”revolutionens oavbrutna utveckling” ända fram till krossandet av det befintliga sociala systemet och dess ekonomiska grundvalar.⁸⁸ För de flesta andra var det praktiken som föregick teorin och deras upptäckt av den marxistiska och socialistiska vägen inträffade under själva den revolutionära processen: ”Det är tack vare revolutionen som vi kommer att få en stor erfarenhetsfond. Revolutionen revolutionerar oss internt”.⁸⁹

Det ovanliga med den kubanska revolutionen är att en hel politisk grupp av småborgerligt ursprung, inspirerad av en jakobinsk ideologi och av José Martí's idéer, övergick till proletariats sida och blev marxistisk i en verklig kollektiv ”ideologisk metamorfos” utan motstycke. Det var viljan att helt och villkorslöst förverkliga radikala demokratiska förändringar som ledde Fidel och 26 julirörelsens vänster att i den socialistiska revolutionen upptäcka den enda vägen som förmådde genomföra dessa historiska uppgifter.

Befriat från PSP:s förlamande stelbenta stadietänkande byggade inte Castros ledarskap för att vidta antikapitalistiska åtgärder. Därför var det ingen slump att den första socialistiska revolutionen i Amerika genomfördes under en revolutionär ledning utanför den stalinistiska kommunismens ideologiska modell, med dess evolutionistiska uppfattning om den historiska processen och dess ekonomistiska tolkning av marxismen.⁹⁰ Detta att den kubanska ledningen senare närmande sig ”realsocialismen” av sovjetisk typ – framförallt efter Tjeckoslovariens invasion 1968, ogiltigförklarar inte denna grundläggande historiska händelse.

Den kubanska revolutionen störtade helt klart den traditionella marxistiska strömning som fram till dess hade varit dominerande i Latinamerika. Å ena sidan visade den att den väpnade kampen kunde vara ett effektivt sätt att krossa en diktatorisk och pro-imperialistisk makt och öppna vägen till socialismen. Å andra sidan visade den revolutionens objektiva möjlighet genom att kombinera demokratiska och socialistiska uppgifter i en oavbruten revolutionär process. Dessa lärdomar stod i tydlig motsättning till kommunistpartiernas inriktning, och stimulerade naturligtvis framväxten av marxistiska strömningar som inspirerades av det kubanska exemplet. Den kubanska erfarenhetens största begränsning, som blev uppenbart från slutet av 60-talet, var den revolutionära maktens auktoritära struktur, avsaknaden av politisk

⁸⁷ Se urvalet i denna antologi. [ingår ej här]

⁸⁸ Ernesto Guevara, ”A New Old Che Guevara Interview”, 1959, N R. Bonachea y Valdés, orgs., *Che: Selected Works of Ernesto Guevara*. Cambridge, MIT Press, 1969, s. 372.

⁸⁹ Fidel Castro, ”Discours de la séance inaugurale du 9^e cycle de l'Université populaire”, 2 december 1961, i *Trois discours sur la formation du Parti uni de la révolution socialiste cubaine*. Paris, Kubanska ambassaden i Frankrike, 1962, s. 55.

⁹⁰ Det betyder inte att de kubanska ledarna formulerade en radikal kritik mot marxismen av sovjetisk typ eller förespråkade en brytning med det stalinistiska arvet.

pluralism, yttrandefrihet och befolkningens demokratiska kontrollformer över de politiska instanserna (utom på lokal nivå).

Efter 1960 påbörjades därför en ny revolutionär period för den latinamerikanska marxismen – en period där man återknöt till en del kraftfulla idéer från den ”ursprungliga kommunismen” från 1920-talet. Det fanns ingen direkt politisk eller ideologisk kontinuitet mellan de två perioderna, men castristerna återerövrade Mariátegui och återupprättade Mella och revolutionen från 1932 i El Salvador från den historiska glömskan.⁹¹

Den ledare och revolutionära tänkare som bäst symboliserar och förkroppsligar denna nya period för marxismen i Latinamerika är Ernesto ”Che” Guevara (1928-1967), inte bara på grund av hans historiska roll i den kubanska revolutionen, utan framför allt för det stora inflytande hans skrifter och praktiska verksamhet fick för de nya revolutionära strömningarna på kontinenten.

Detta inflytande utövas genom ett antal tätt sammanhängande frågor som utgör ryggraden i Ches marxism⁹². Det första temat är betydelsen av en kommunistisk etik under den revolutionära processen och förkastandet av ekonomiska åtgärder under det socialistiska uppbygget som baseras på ”de korruperade vapen som kapitalismen lämnat oss i arv (varan uppfattad som den ekonomiska kärnan, räntabiliteten, det individuella materiella intresset som pådrivande faktor etc.)”⁹³. 1963 började sedan Guevara utveckla ett alltmer kritiskt förhållningssätt när det gäller ”realsocialismens” ekonomiska, sociala och politiska modell genom att leta efter en mer demokratisk, jämlik och solidarisk socialistisk väg.

Det andra temat är revolutionens socialistiska karaktär i Latinamerika, en revolution som samtidigt måste besegra ”de imperialistiska och inhemska utsugarna”.⁹⁴ I hans ”Budskap till Tricontinental-konferensen” – som fungerade som den ideologiska och programmatiska fanan för hela den revolutionära vänstern på kontinenten – insisterade Che: ”Den inhemska bourgeoisie [har] förlorat all förmåga till opposition mot imperialismen – om någon sådan någonsin funnits – och utgör numera endast dess svans. Endast två alternativ återstår: antingen en socialistisk revolution, eller en karikatyr av revolutionen.”⁹⁵

I en viktig studie från 1964 om Kuba undersöker Guevara de metodologiska förutsättningarna för en marxistisk analys av omvandlingen av den demokratiska revolutionen till en socialistisk revolution. Han ställer frågan: hur möjliggörs övergången till socialismen i ett halv-kolonialt, underindustrialiserat land? Inte utan ironi avvisar han stadieståndpunkten och svarar att ”Kuba brutit mot alla marxismens, den materialistiska historieuppfattningens och dialektikens lagar”. Utifrån en helt annorlunda förståelse av marxismen och dialektiken mellan subjekt och objekt – eller mellan ekonomi och politik – betonar han att de revolutionära krafterna på Kuba hoppar över stadier för att ”att påskynda händelseutvecklingen – men påskynda den inom ramen för det objektivt möjliga”.⁹⁶

Guevaras tredje tema är den väpnade kampen som den viktigaste formen för att bekämpa de rådande diktatoriska regimerna i Latinamerika. För honom är bondegerillan, sett som den revolutionära politiska kampens fortsättning med andra medel, den väpnade kampens säkraste och mest realistiska sätt. Men han insisterar:

⁹¹ Mellas skrifter publicerades på Kuba strax efter den castroistiska revolutionen (Mella var en av det kubanska kommunistpartiets grundare). PSP hade inte publicerat dessa artiklar sedan 1930-talet.

⁹² Jfr min bok *Che Guevara – en revolutionär humanist*, Bokförlaget Röda Rummet, 1997 (originalversion på franska, Paris, Maspero, 1970).

⁹³ Ernesto Guevara, [Socialismen och människan på Kuba](#)

⁹⁴ Ernesto Guevara, [Guerillakrig: en metod](#) [ingår i samlingen *Che på svenska*]

⁹⁵ [Vietnam får inte lämnas ensamt!](#)

⁹⁶ Ernesto Guevara, ”Den socialistiska planeringen och dess betydelse ” i samlingen [Planeringsdebatten på Cuba](#)

Varje försök att genomföra denna typ av krig utan befolkningens stöd leder bara till oundviklig katastrof. Gerillan är folkets kämpande förtrupp.... Därvid stöds den av fattigbönder och arbetare inom stridsområdet och i hela det land det är fråga om.⁹⁷

Under påverkan av Ches arbete och exempel, Fidel Castros tal och skrifter, det kubanska ledarskapets programmatiska dokument – Första och Andra Havannadeklarationerna (1960 och 1962) och framför allt själva den kubanska revolutionens konkreta exempel, uppstår en ny revolutionär strömning i Latinamerika: Castrism (eller Guevarism). Ett av de mest grundläggande kännetecknen på denna strömnings tolkning av marxismen är förvisso en viss ”revolutionär voluntarism”, både politiskt och etiskt, i motsats till all passiv och fatalistisk determinism.

Varje revolutionärs plikt är att genomföra revolution. Revolutionens seger är viss, i Latinamerika såväl som i den övriga världen, men det tillkommer inte revolutionären att sätta sig i dörren till sitt hus för att se på när imperialismens likfölje drar förbi.⁹⁸

De första castristiska organisationerna dök upp i början av 1960 och senare följde splittringar inom ungdomsrörelsen i vissa populistiska partier (APRA i Peru, Acción Democrática i Venezuela) och i de traditionella kommunistpartierna. Under den inledande perioden (1960-1968) tog de flesta av dessa rörelser landsbygdsgerillavägen och försökte återskapa den kubanska 26 juli-rörelsens framgång. Det var FALN (Fuerzas Armadas de Liberación Nacional, ledd av Douglas Bravo) och MIR (Movimiento de Izquierda Revolucionario, ledd av Américo Martín) i Venezuela, FAR (Fuerzas Armadas Revolucionarias, ledd av Turcios Lima) och MR-13 (Movimiento Revolucionario 13 de Noviembre, ledd av Yon Sosa) i Guatemala, MIR (ledd av Luis de la Puente Uceda) och ELN (Ejército de Liberación Nacional, ledd av Héctor Béjar) i Peru, FSLN (Frente Sandinista de Liberación Nacional, ledd av Carlos Fonseca) i Nicaragua, Movimiento 14 de Junio i Dominikanska Republiken och slutligen, Guevaras egen ELN i Bolivia.

1967 höll OLAS (Organización Latinoamericana de Solidaridad, Latinamerikanska Solidaritetsorganisationen) en konferens i Havanna som utgjorde det högsta politiska uttrycket för castrismens tidiga period på kontinenten. Den historiska betydelsen av denna konferens är för det första själva försöket till en kontinental samordning av den latinamerikanska revolutionära processen för första gången sedan Bolívar. För det andra den tydliga och uppriktiga enhetsproklamationen för den latinamerikanska revolutionens demokratiska och socialistiska innehåll: ”Revolutionens karaktär är kampen för nationellt oberoende, frigörelse från oligarkier och den socialistiska vägen för en allsidig ekonomisk och social utveckling”.⁹⁹ OLAS tog också ställning för gerillakampen som den mest effektiva metoden i de flesta länder på kontinenten.

Vid samma tidpunkt kom den unge franske filosofen Régis Debrays arbete, som på ett samlat och radikalt sätt utvecklade några av de idéer som fanns underförstådda i den tidens castristiska strömning. Hans bok [Revolution i revolutionen](#) (1967) hade en stor inverkan och dess huvudförslag, militär prioritet före politisk och gerillafokus som surrogat för det politiska partiet, antogs av ett betydande antal castristiska organisationer.

På grund av den ”militaristiska” och voluntaristiska inriktningen besegrades de flesta av dessa gerillarörelser, både militärt och politiskt. Efter några tillfälliga framgångar decimerades kämparna och deras ledare och gerillacentra antingen försvann – som i Bolivia, Peru och Venezuela – eller isolerades och marginaliserades. I allmänhet lyckades gerillan etablera lokala kontakter med delar av fattigbönderna på landsbygden, men frånvaron av en mass-

⁹⁷ Se [Guerillakrig: en metod](#)

⁹⁸ [Andra Havannadeklarationen](#) (1962)

⁹⁹ OLAS-deklarationen [på engelska: [OLAS General Declaration](#)]

rörelse och politisk organisation på nationell nivå begränsade den väpnade kampens utvidgning.

En ny fas i guevarismens utveckling – vi använder denna term för att definiera den nya gerillaströmningen efter Che Guevaras död – som särskilt kännetecknades av en utveckling av *stadsgerillarörelser* som fick stor politisk betydelse, inleddes efter 1968. Bland dessa kan nämnas Movimiento de Liberación Nacional – Tupamaros (ledd av Raul Sendic) i Uruguay, PRT-ERP (Partido Revolucionario de los Trabajadores – Ejército del Pueblo, lett av Roberto Santucho) i Argentina, ALN (Acción Libertadora Nacional, ledd av Carlos Marighella) och MR-8 (Movimiento Revolucionario 8 de Octubre, ledd av kapten Carlos Lamarca) i Brasilien, och MIR (under ledning av Miguel Enriquez) i Chile. Även om de hade baser på landsbygden var dessa rörelser främst urbana. De fann ett betydande stöd i student- och intellektuella kretsar och i mindre utsträckning i fattiga områden och i vissa radikaliserade delar av arbetarklassen. De flesta krossades eller blev extremt försvagade av de militära regimernas brutala förtryck under 1970-talet. Vissa gjorde en självkritisk utvärdering av sin ”militarism” och sin oförmåga att organisatoriskt förankra sig bland arbetarna och bönderna och försökte omorientera sin politiska praktik.

Efter 1974 organiserade den guevaristiska strömningen en Junta för revolutionär koordinering (Junta de Coordinación Revolucionaria), vars medlemmar var PRT-ERP, den chilenska MIR, Tupamaros och den bolivianska ELN. Den gick efter 1977-1978 in i en djup kris på grund av interna motsättningar och medlemsgruppernas försvagning.

Parallellt med framväxten av nya revolutionära strömningar främjade den kubanska revolutionen den marxistiska samhällsvetenskapens utveckling. För första gången trängde marxismen i stor skala in i latinamerikanska universitet och berikade studier av sociologi, politisk ekonomi, historia och statsvetenskap. De idéer som härrörde ur den nordamerikanska samhällsvetenskapen och dess efterföljare i Latinamerika, CEPALs utvecklingsteorier (FN:s ekonomiska kommission för Latinamerika), med dess dualistiska sätt att ställa frågorna – det moderna mot det gamla samhället – och den traditionella vänsterns förstenade teorier, vanligtvis av stalinistiskt ursprung, ifrågasattes och kritiserades i ett antal teoretiska och empiriska forskningsarbeten. En kritik av en del av de vanliga gemensamma teman som förekom i dessa teorier formulerades koncist och polemiskt i en berömd studie av den mexikanska sociologen Rodolfo Stavenhagen, *Siete tesis equivocadas sobre América Latina* [Sju felaktiga teser om Latinamerika] (1965), och i en artikel av Luis Vitale, *América Latina: ¿feudal o capitalista?* [utdrag i svensk översättning: [Latinamerika — feodalt eller kapitalistiskt?](#)] (1966), och på ett mer utvecklat sätt genom André Gunder Frank i [Kapitalism och underutveckling i Latinamerika](#) (1967). Ett stort antal viktiga och nyskapande marxistiska forskningsarbeten om grundläggande frågor om den latinamerikanska verkligheten kom fram i början av årtiondet 1960: beroende och underutveckling, populism, fackföreningar och dess koppling till staten, arbetar- och bonderörelser, jordfrågan, marginaliseringen och andra. Även om man ibland försvarade motstridiga argument är det ingen tvekan om att dessa verk – till exempel av Manuel Aguilar, Arturo Anguiano, Octavio Rodrigues Araujo, José Aricó, Mario Arrubla, Roger Bartra, Fernando Henrique Cardoso, Carlos Blanco, Pablo González Casanova, Osvaldo Fernández Díaz, Bolívar Echeverría, Roberto Fernández Retamar, Florestan Fernandes, Marta Harnecker, Octavio Ianni, Marcos Kaplan, Ernesto Laclau, Rigoberto Lanz, Víctor Leonardi, Héctor Malave Mata, Héctor Silva Michelena, José Alvaro Moisés, Gilberto Mathias, Fernando Novais, José Nun, Francisco de Oliveira, Juan Carlos Portantiero, Aníbal Quijano, Daniel Aarao Reis Filho, Eder Sader, Germán Sánchez, Enrique Semo, Roberto Shwarz, Edelberto Torres Rivas, Tomás Vasconi, Francisco Weffort (och andra författare som finns i denna antologi) – erbjöd ett rikt och stimulerande bidrag till den marxistiska tolkningen av Latinamerika. Det faktum att en del av dem fjärmade sig från sitt

marxistiska förflutna och anslöt sig till den dominerande nyliberala ideologin minskar inte värdet av deras tidigare skrifter ...

Det är viktigt att betona att denna nya marxistiska samhällsvetenskap inte var begränsad till den akademiska världen utan ofta spelade en roll i ideologiska debatter inom den latinamerikanska vänstern. Till exempel, för beroendeteorins författare som tillhörde den mest radikala strömningen, såsom Gunder Frank, Rui Mauro Marini, Anibal Quijano och Luis Vitale, var den ekonomiska och sociala forskningen uttryckligen kopplad till en politisk strategi. Deras gemensamma frågeställning var aktuell i följande områden:

1. Förkastandet av teorin om den latinamerikanska feodalismen och att karakterisera den koloniala historiska strukturen och nuvarande agrara strukturen som i allt väsentligt kapitalistisk.
2. Kritiken av begreppet ”progressiv nationell borgarklass” och perspektivet av en möjlig självständig kapitalistisk utveckling i de latinamerikanska länderna.
3. En analys av de populistiska erfarenheternas nederlag som en följd av själva de latinamerikanska samhällsformationernas natur, deras strukturella beroende, de lokala borgarklassernas politiska och sociala karaktär, etc.
4. Upptäckten av att ursprunget till den ekonomiska underutvecklingen inte låg i feodalismen eller i förkapitalistiska hinder för den ekonomiska utvecklingen, utan själva den beroende kapitalistiska utvecklingens natur.
5. Slutligen, att en ”nationell-demokratisk” väg för social utveckling i Latinamerika är omöjlig och nödvändigheten av en socialistisk revolution som det enda realistiska och sammanhängande svaret på underutveckling och beroende.

Under 1960-talet blommade den sociologiska, historiska och filosofiska forskningen också på Kuba, med en kreativ och öppen marxism, vars mest anmärkningsvärda uttryck är tidskriften *Pensamiento Crítico* som publicerades under ledning av Fernando Martínez Heredia. Tidskriften – som publicerade texter av Rosa Luxemburg, Herbert Marcuse och Ernest Mandel, förutom arbeten av kubanska marxister som avvisade den linje som fördes fram i manualerna från Sovjetunionen (Aurelio Alonso, German Sanchez, Jesus Diaz) – lades ned 1971 efter sovjetiska påtryckningar.

Guevarismen var inte den enda revolutionära strömningen som utvecklades i Latinamerika i början av 1960. I mindre utsträckning upplevde även trotskismen och maoismen en betydande tillväxt.

Konsolideringen av trotskismen under denna period inträffade bland annat därför att den kubanska revolutionen av många grupper av radikaliserade ungdomar sågs som en bekräftelse av vissa teser som försvarades av Fjärde Internationals anhängare, särskilt teorin om den permanenta revolutionen som en revolution som leder till att den demokratiska revolutionen ”växer över” till en socialistisk revolution. Trotskismen lyckades också växa som en följd av krisen inom den traditionella kommunistiska rörelsen efter den kubanska revolutionen och som en följd av castrismens polemik mot de latinamerikanska partiernas moderata politik.

Från 1961 till 1963 ledde en trotskistisk aktivist i Peru, Hugo Blanco, en av de största bonde-massrörelserna i kontinentens moderna historia – en rad jordockupationer av bondefackföreningar i Valle de la Convención. Hugo Blanco försökte också organisera en bondemilis

för att försvara rörelsen från jordsägare och polisen, men de väpnade styrkorna krossade bondefackföreningarna och fängslade deras ledare.¹⁰⁰

Trotskisternas stöd till den kubanska revolutionen och frånvaron av anti-trotskistiska fördomar bland guevaristerna tillät att det i ett antal länder upprättades ett samarbete mellan de två strömningarna, vilket under en längre tid ledde till en viss politisk och organisatorisk symbios.

Således deltog trotskisterna i Chile (Luis Vitale och hans vänner) i grundandet av MIR 1965. Organisationen påverkades av deras idéer även efter att de lämnade den några år senare, och trotskisterna betraktade under en period MIR som den organisation som låg närmast dess idéer av alla guevaristiska grupper.

I Bolivia samarbetade Gonzalez Moscosos POR och Inti Peredos ELN intensivt från 1969-1971 och nådde delvis en sammanslagning av sina militära falanger.

Slutligen gav sammanslagningen 1965 i Argentina mellan en castristisk grupp och en trotskistisk organisation upphov till PRT (Partido Revolucionario de los Trabajadores) som var den argentinska sektionen av Fjärde Internationalen från 1969 till 1973.¹⁰¹

Den trotskistiska-guevararistiska alliansen utkristalliserades på Fjärde Internationalens 9:e världskongress (1969) som tillkännagav en inriktning till förmån för den väpnade kampen och en integration av de trotskistiska organisationerna i strömningen OLAS. Men under 1970-talet ledde strategiska och taktiska meningsskiljaktigheter till att de två tendenserna distanserade sig från varandra, men trots det behöll de broderliga relationer i de flesta länder. Trotskismen utvecklades på 70-talet, särskilt i Mexiko där PRT (den mexikanska sektionen av Fjärde Internationalen) växte snabbt (med stort inflytande i oberoende bondefackföreningar); även i Colombia, Brasilien och Peru, där FOCEP (Frente de los Obreros Campesinos y Estudiantes del Peru), en övervägande trotskistisk koalition fick 12% av rösterna i valet juni 1978 till den konstituerande församlingen.

Förhållandet mellan maoism och guevarism präglades däremot mestadels av konflikter. Maoismen uppstod på kontinenten som en följd av den kinesiska-sovjetiska polemiken och som ett resultat av splittringar inom de traditionella kommunistpartierna. Den första latin-amerikanska maoistiska gruppen var Brasiliens Kommunistiska Parti [Partido Comunista del Brasil, PCdelB], ett resultat av en oppositionell strömning som lämnade det brasilianska kommunistpartiet (PCB) 1962. PCdelB i grundades av en del av det gamla ledarskapet för partiet – Diogenes Arruda Joao Amazonas, Pedro Pomar – som stödde Stalin och var missnöjda SUKP:s 20:e kongress och avstaliniseringen. De upptäckte att de fick stöd för sina viktigaste invändningar i Kinas kritik mot Chrusjtjov. PCdelB:s inriktning kombinerade en återgång till det Kalla krigets offensiva politik (1949-1953) med ett försök att tillämpa det kinesiska kommunistpartiets revolutionära strategi. Det brasilianska maoistpartiet, som följde det kinesiska exemplet, föreslog ett ”block av fyra klasser” och inrättandet av en revolutionär regering för folkkrig (uppfattad som att ”inringa städerna från landsbygden”), vars uppgift skulle vara att genomföra en antiimperialistisk och jordägarfientlig revolution. Maoisterna var överens med de prosovjetiska kommunisterna om att förneka revolutionens socialistiska karaktär i dess nuvarande stadium och betonade även behovet av en allians med den natio-

¹⁰⁰ Medlemmar i FIR (Frente de Izquierda Revolucionaria), en peruansk trotskistisk organisation som Hugo Blanco var medlem i, inledde under 1961-1962 de första ”bankexpropriationer” i Latinamerika, under ledning av Daniel Pereyra.

¹⁰¹ En trotskistisk grupp under ledning av Nahuel Moreno som motsatte sig perspektivet att delta i den väpnade kampen mot den argentinska militärregimen lämnade 1968 PRT och bildade därefter PST (Partido Socialista de los Trabajadores). PRT lämnade den trotskistiska Fjärde Internationalen 1973 och antog en politisk och ideologisk inriktning som stod nära det Vietnamesiska kommunistpartiets politiska linje.

nella bourgeoisin; å andra sidan betonade de proletariatets hegemoni i denna klassallians och behovet av väpnad kamp. Under 1960-talet vägrade PCdelB trots detta att delta i väpnade aktioner och kritiserade hårt castristernas gerillaaktiviteter (ALN, MR-8, osv) för att inte vara ett riktigt folkkrig. Men under 1971-1973 organiserade partiet en bondegerillaaktion i Amazonas som utplånades av den brasilianska armén. Vid den tidpunkten förstärktes PCdelB genom anslutningen av en stor del av Acción Popular, en organisation som hade sitt ursprung i den kristna vänstern och hade varit hegemonisk i den brasilianska studentrörelsen på 1960-talet.

Organisationer som liknade PCdelB uppstod i andra länder: PCML (Partido Comunista Marxista-Leninista) i Peru, PCML i Bolivia, PCML i Colombia, osv. Den sistnämnda skiljde sig från andra grupper genom att 1967 skapa en viktig landsbygdsgerillaorganisation, EPL (Ejército Popular de Liberación). Å andra sidan var det bolivianska PCML:s (under ledning av Oscar Zamora) vägran att stödja Ches gerillasoldater 1967 en av de frågor som ledde till en politisk konfrontation mellan maoismen och guevarismen på kontinenten. Under 1970-talet ledde den nya kinesiska utrikespolitiken – närmandet till USA, en tvetydig hållning gentemot Pinochet – till en djup kris i den maoistiska strömningen och många organisationer, till att börja med PCdelB, närmade sig Albanien. Idag existerar inte maoismen som strömning i Latinamerika, utom kanske Sendero Luminosos gerilla i Peru, som verkar vara mer inspirerad av Pol Pot än av Mao Tse-Tung.

Castrismen/guevarismens, trotskismens och maoismens utveckling i Latinamerika efter 1960 innebar en utmaning för de traditionella kommunistpartiernas makt över arbetarrörelsen.

Dessa partier reagerade på olika sätt gentemot de castristiska organisationerna. Vissa (Argentina, Brasilien, Colombia, Chile) vägrade från början att samarbeta med de nya strömningarna, som man betraktade som småborgerliga äventyrare. Andra försökte periodvis samarbeta med gerillagrupper (Bolivia, Venezuela, Guatemala)¹⁰²; i vissa fall ledde djupgående meningsskiljaktigheter om den väpnade kampens betydelse (som strategi eller taktik) till splittringar där medlemmar i kommunistpartiers ungdomsförbund (Inti Peredo, i Bolivia) sällade sig till Che Guevaras gerilla. Slutligen deltog några partier, särskilt Uruguays (under ledning av Rodney Arismendi), i OLAS och lyckades etablera ett *modus vivendi* och nådde ett samarbete med den guevaristiska strömningen (Tupamaros).

Det parti som genomgick den djupaste krisen efter den kubanska revolutionen var förmodligen det brasilianska kommunistpartiet. Det brasilianska kommunistpartiet var en del av president João Goularts populistiska regim och hade ett stort förtroende för den ”nationellt demokratiska” delen av Brasiliens väpnade styrkor”, och överraskades av militärkuppen i april 1964, som upprättade en diktatur som skulle bli kvar vid makten fram till 1985. Men till skillnad från Guatemalas PGT, som efter Arbenzs fall 1954 gjorde självkritik om sin otillräckliga självständighet gentemot borgarklassen, kritiserade Brasiliens kommunistparti, i en resolution från Centralkommittén i maj 1965, partiets ”sekteristiska och vänsteristiska” tendens under 1962-1964, en tendens som skulle ha ”stött bort viktiga delar av den nationella bourgeoisin från enhetsfronten”.¹⁰³ Nederlaget 1964 och denna självkritiska linje – som ansågs högerviden av oppositionen – ledde till en intern kris i partiet, vilken skärptes av effekterna av OLAS-konferensen. Många medlemmar och därav några av de viktigaste medlemmarna i det brasilianska kommunistpartiet – däribland Carlos Marighella, Joaquim Camara

¹⁰² Venezuelas kommunistparti gick igenom en allvarlig kris 1969-1970, vilken ledde till att en stor del av ledningen och viktiga delar av dess bas lämnade partiet och bildade MAS (Movimiento al Socialismo) under ledning av Teodoro Petkoff. Den främsta orsaken till splittringen var inte den väpnade kampen utan frågan om partiets förbindelser med Sovjetunionen, som ifrågasattes i och med invasionen av Tjeckoslovakien 1968. Under 90-talet antog MAS en socialdemokratisk inriktning och Petkoff övergick till att delta i nyliberala regeringar.

¹⁰³ Citerad i Carlos Rossi, ”Le PC brésilien”, *Révolution permanente en Amérique Latine*, Paris, Maspero, 1972, s. 15.

Ferreira, Mario Alves, Apolonio de Carvalho och Jacob Gorender – lämnade partiet efter 1967 för att grunda revolutionära vänsterorganisationer och engagera sig i den väpnade kampen.

Några partier, såsom det chilenska KP, genomgick inga viktiga splittringar (med undantag för vissa ungdomsgrupper som anslöt sig till MIR) och förblev opåverkade av den kubanska revolutionen. Tack vare sin organisatoriska styrka och ideologiska sammanhållning blev det chilenska kommunistpartiet den dominerande kraften i vad som kan anses vara det viktigaste försöket att finna en fredlig väg till socialismen i Latinamerika, Unidad Popular-regeringen i Chile.

Vi vill betona att inför Socialistpartiets villrådighet, som på gräsrotsnivå påverkades djupt av guevaristiska och trotskistiska tendenser, var kommunistpartiet den mest återhållsamma arbetartendensen i Allendes regering. Kommunistpartiet hade under många år varit övertygat om att Chile bara skulle kunna bli socialistiskt genom att gå igenom ett ”antiligarkiskt och antiimperialistiskt” stadium,¹⁰⁴ och försökte med alla medel säkra ett *modus vivendi* mellan Unidad Popular-regeringen och de borgerliga krafter som ansågs vara progressiva, genom att begränsa nationaliseringarna,¹⁰⁵ genom en dialog med kristdemokraterna och särskilt genom samarbete med de väpnade styrkorna, där det enligt kommunistledarna rådde ”en professionell medvetenhet och respekt för den konstitutionellt valda regeringen”.¹⁰⁶

Med andra ord förutsågs inte de tragiska händelserna september 1973 av det chilenska kommunistpartiet och det skulle ha varit svårt för partiet att förutse det, med tanke på den uppfattning som partiet hade om statsapparaten och dess relation till samhällsklasserna.

Slutligen några kommentarer om de socialistiska strömningarna i Latinamerika. Fram tills nyligen hade socialdemokratin i själva verket inte förankrats på kontinenten. De viktigaste undantagen fram till 1970-talet var socialistpartierna i Argentina och Uruguay, vilka spelade en viktig roll i arbetarrörelsen i början av seklet, under ledning av E. Frugoni i Uruguay och Juan B. Justo, Alfredo Palacios, Américo Ghioldi, Alicia Moreau de Justo och andra i Argentina. Men den kubanska revolutionen hade också en inverkan på dessa partier, vilket ledde till en radikalisering av vissa sektorer i dessa partier. På 1960-talet inträffade flera splittringar i det argentinska Socialistpartiet, både till höger (Ghioldis och Nicolás Repettos Partido Socialista Democrático) och till vänster (David Tieffenbergs Vanguardia Socialista och andra); en av de socialistiska tendenserna, under ledning av Juan Coral, gick 1972 med i Nahuel Morenos grupp La Verdad och bildade det trotskistiska Partido Socialista de los Trabajadores. Följaktligen försvagades och marginaliserades den socialdemokratiska strömningen så att den nästan försvann som en viktig politisk eller facklig styrka. En liknande process – men i mindre utsträckning – inträffade i Uruguay där de mest kampvilliga delarna av Socialistpartiet skapade rörelsen Tupamaros.

Till skillnad från partierna i Argentina och Uruguay, hade det chilenska Socialistpartiet aldrig varit anslutet till Socialistinternationalen. I själva verket var det inget typiskt socialdemokratiskt parti, även om det rymde socialdemokratiska strömningar. Dess sympatier för den

¹⁰⁴ Se till exempel generalsekretärens rapport till partiets 14:e partikongress i november 1969, Luis Corvalán, *Camino de victoria*. Santiago, september 1971, s. 323.

¹⁰⁵ Den berömda ”Plan Millas”, som föreslogs av den kommunistiske finansministern, förespråkade t o m att viss egendom som exproprierats under ”arbetsköparnas strejk” i oktober 1972 skulle återlämnas till sina ägare.

¹⁰⁶ Jfr Corvalán, *Camino de victoria*, s. 425-426. I en intervju med *L'Humanité* (det franska KP:s tidning), betonade Corvalán, det chilenska kommunistpartiets generalsekretärare: ”I ultrarevolutionära kretsar hävdas det att en konfrontation med armén är oundviklig och oåterkallelig, [...] Att anse att en väpnad konfrontation är oundviklig innebär i sista hand, och vissa föreslår det, att man omedelbart bildar arbetarmiliser. I denna situation skulle detta vara ett tecken på bristande förtroende för armén. Men armén är inte immun mot de nya vindarna som blåser och tränger in i varje hörn i Latinamerika”(L'Humanité den 7 januari, 1971).

jugoslaviska revolutionen och sedan för den kubanska revolutionen och dess politiska allians med kommunisterna ledde till att det hamnade på kollisionkurs med de traditionella socialdemokratiska teorierna. Det gällde även fallet med Ecuadors Partido Socialista. Under 80- och 90-talet upplevde socialdemokratin en ganska dramatisk utveckling i Latinamerika. Det chilenska Socialistpartiet förvandlades under den nya ledningen till ett socialdemokratiskt parti, allierat med kristdemokraterna i en övergångsregering i Chile. Med undantag för det chilenska partiet anslöt sig de flesta av de partier och rörelser som kallades socialdemokrater till Socialistinternationalen och är nu populistiska partier som har föga med marxismen eller den socialistiska arbetarrörelsen att göra: APRA i Peru, Leonel Brizolas brasilianska PDT, Acción Democrática (AD) i Venezuela, PLN i Costa Rica, det jamaicanska PNP, PRD i Dominikanska republiken, bland andra.

Trots de flesta gerillarörelsernas nederlag under 1960- och 1970-talet hade den latinamerikanska marxismens nya revolutionära period, som initierades av den kubanska revolutionen, inte uttömts. Den nicaraguanska revolutionens seger och utvecklingen av revolutionära fronter i Centralamerika på 80-talet representerade kontinuiteten i denna dynamik, vilket också visade sig under nya former i hela kontinenten.

Frente Sandinista de Liberación Nacional bildades 1961 under Kubas och guevarismens inflytande. Sandinismen var emellertid inte en simpel kopia eller en imitation av den kubanska modellen. Carlos Fonseca och hans vänner formulerade sin egen teori och inriktning, vilken motsvarade Nicaraguas revolutionära traditioner. Sandinos legend – hans episka kamp mot USA:s marinsoldater, Somozaanhängarnas fega mord på honom 1934 – var ett arv som fördes vidare från generation till generation. Det representerar de förtryckta dolda, förtryckta, underjordiska, men otroligt ihärdiga tradition, och inkluderade Sandinos – de Fria människornas general – tankar: en explosiv blandning av omedgörlig antiimperialism och socialt uppror. Olagligförklarad av staten, smälte denna folkliga revolutionära kultur samman med marxismen för att omvandlas till sandinismen. Genom att tolka Sandino i en marxistisk kontext och översätta marxismen till den sandinistiska kulturens språk, utformade Carlos Fonseca och hans kamrater FSLNs revolutionära ideologi.

Det var ingen tillfällighet att Nicaraguas gamla kommunistiska parti (PSN – Partido Socialista Nicaraguense), på samma sätt som i Kuba, hamnade utanför den revolutionära processen, och kritiserade Frente Sandinista för att vara ”ultravänsteristiskt”, ”äventyrligt” och påverkat av maoism och trotskism.

I vissa avseenden påminner den sandinistiska revolutionen om den kubanska: en impopulär diktatur störtades av ett väpnat uppror, det skapades en revolutionär makt baserad på ett väpnat folk, en jordreform genomfördes, i konfrontation med imperialismen. Men vissa kännetecken var specifika i Nicaragua: den fattiga och unga befolkningen i städerna spelade en större roll, landsbygdgerillan spelade mindre roll än upproren i städerna och kristna deltog massivt.

Men till skillnad från Kuba, där ”övergången” från den demokratiska revolutionen till den socialistiska revolutionen inträffade snabbt (efter cirka två år), fanns i Nicaragua, tio år efter upprorets seger i juli 1979, fortfarande en blandekonomi och många kapitalister hade kvar sina egendomar. Krossandet av den borgerliga ordningen var till en början *politiskt*: de härskande klassernas statsapparat krossades och det och upprättades en revolutionär stat baserad på Sandinistarmén, folkliga miliser, fackföreningar, de Sandinistiska försvarskommittéerna och andra organ. De ekonomiska förändringarna skedde långsamt och ofullständigt: Somozas och hans egendomar exproprierades och senare genomfördes en ganska radikal jordreform. Men större delen av de ekonomiska egendomarna var kvar i

privata händer (vilket skapade många svårigheter för revolutionen)¹⁰⁷. Ett annat särdrag hos den nicaraguanska revolutionen var att den sandinistiska regeringen inrättade en politisk regim baserad på demokratiska rättigheter, politisk och facklig pluralism, pressfrihet och föreningsfrihet. De val som hölls 1984 erkändes av internationella observatörer som fria och demokratiska (de första i Nicaraguas historia!) och resulterade i en majoritet av 67 % för FSLN i den konstituerande församlingen. Auktoritära misstag (särskilt vad det gäller Miskitoindianerna) rättades till successivt, även om det vertikala politiska ledarskapet fortsatte att dominera.

Sandinisternas valnederlag 1990 var främst ett resultat av de fruktansvärda konsekvenserna av den nordamerikanska ekonomiska blockaden och det kontrarevolutionära krig som USA organiserade mot det nicaraguanska folket. Men sandinistiska misstag bidrog också till denna tillbakagång: otillräcklig intern demokrati i Sandinistpartiet, obligatorisk militärtjänst, orimliga eftergifter till den privata sektorn, osv.

Den nicaraguanska revolutionen hade en djupgående inverkan på hela kontinenten, särskilt i Centralamerika. I El Salvador bidrog den till att inspirera utvecklingen av de folkliga organisationerna och gerillafronterna. Med olika bakgrunder – guevarister, maoister, kristna vänster, oliktankande kommunister – överskred dessa fronter focoismen och kombinerade militär aktivitet med intensivt arbete i massorganisationer (bland arbetare, bönder, studenter och fattiga i städerna och bland landsbygdsbefolkningen). Den folkliga rörelsen ledde till att general Romeros militärdiktatur störtades 1979, och de folkliga organisationerna bildade Coordinadora Revolucionaria de Masas (CRM), men gerillaorganisationerna misslyckades med att slå tillbaka den militära repressionen som lyckades döda praktiskt taget alla CRM:s ledare. Strax efteråt, 1980, enades de revolutionära krafterna genom grundandet av Frente Farabundo Martí de Liberación Nacional (FMLN) som antog arvet från den ursprungliga salvadoranska kommunismen och upproret från 1932. FMLN kom att styra en tredjedel av landets territorium och lyckades få ett brett folkligt stöd i städerna och på landsbygden. Utan ett omfattande militärt och ekonomiskt stöd från USA skulle den salvadoranska arméns och oligarkins makt ha besegrats. Liksom i Nicaragua är många revolutionära aktivister i El Salvador kristna; under en lång tid var landsbygdsgerillans viktigaste stödjepunkt FECCAS, Federación Cristiana de los Campesinos Salvadoreños (de Salvadoranska Böndernas Kristna Förbund), som skapades av progressiva jesuiter.

Sandinisternas seger uppmuntrade även revolutionärerna i Guatemala, även om deras rörelse inte var lika stor som den i El Salvador. De olika guatemalanska gerillafronterna, som sedan 1985 var förenade i URNG (Unión Revolucionaria Nacional Guatemalteca), lyckades förankra sig på Mayas bondesamhällen, till skillnad från sina föregångare på 1960-talet. Radikala kristna och deras basförsamlingar spelade även i det här fallet en avgörande roll. Men arméns systematiska massakrer och tvångsrekrytering av landsbygdsbefolkningen försvagade de guatemalanska revolutionära organisationerna.

I dessa tre centralamerikanska länder skapades den revolutionära förtruppen genom en sammansmältning av marxismen med de folkliga traditioner av social kamp och anti-imperialism som fanns kvar i de förtrycktas kollektiva minne: Sandinos kamp mot USA:s intervention i Nicaragua (1927-1934), upproret 1932 i El Salvador och ursprungsbefolkningens sekelgamla kamp mot koloniseringen i Guatemala.

Strömningar med olika ursprung samlades i de tre befrielsefronterna – även de ”historiska” kommunistpartierna deltog i El Salvador och Guatemala – men nya marxistiska krafter, delvis

¹⁰⁷ För en detaljerad undersökning av dessa frågor se den utmärkta studien av Paul Le Blanc, *Permanent Revolution in Nicaragua*. New York, Fourth Internationalist Tendency, 1984.

inspirerade av guevarismen dominerar. De socialistiska och marxistiska idéernas dragningskraft på en betydande del av de ”kristna massorna” och mer radikala delar av prästerskapet, är ett av de utmärkande dragen hos de centralamerikanska upproren, vilket saknar motsvarighet i historien.

I och med sandinisternas valnederlag och den föränderliga internationella politiska situationen (slutet på det kalla kriget, Sovjetunionens upplösning), bestämde sig de salvadoranska och guatemalanska gerillarörelserna för att acceptera ett fredsavtal, som i utbyte mot avrustning av rebellgrupper, erbjöd vissa demokratiska garantier för vänsterns allmänna och lagliga verksamhet.

Medan denna kamp pågick i Centralamerika uppstod i början av 1980 nya politiska och sociala rörelser i Latinamerikas södra del, särskilt bildandet av Partido de los Trabajadores (PT) och Landsorganisationen (CUT) i Brasilien. Den industrialiseringsprocess som militärregimen genomförde tillsammans med det multinationella kapitalet, ledde till framväxten av en ny arbetarklass, som under 1978-1979 mobiliserades i stora strejker, i synnerhet i ABC-regionen. Inför statens förtryck politiserades stridbara fackliga aktivister, som Lula (ledare för metallarbetare i São Bernardo do Campo), och beslutade att grunda ett Arbetarparti som var oberoende av Partido del Movimento Democrático Brasileño [Brasilianska demokratiska rörelsens parti] (PMDB) borgerliga och liberala opposition. Det nya Arbetarpartiet fick stöd av många fackföreningsmedlemmar och kyrkliga basorganisationer liksom vänsterintellektuella, tidigare medlemmar i 1960-talets gerillafronter och marxistiska grupper (särskilt trotskister). CUT, som skapades 1983 på initiativ av PT-fackföreningsmedlemmar, genom att ena arbetarrörelsens klasskampströmningar, har för närvarande 10 miljoner medlemmar och är den brasilianska fackföreningsrörelsens ledande kraft. Med hundratusentals medlemmar och tiotals miljoner röster blev PT den viktigaste arbetar- och folkliga oppositionen till ”Nueva República”, som uppstod genom en kompromiss mellan militären och den liberala bourgeoisin. Arbetarpartiet gör inte anspråk på att vara marxistiskt, men dess demokratiska och socialistiska program – som godkändes vid den 7:e konferensen 1990 – är utan tvekan marxistiskt inspirerat. För att inte tala om de interna marxistiska tendenser som utövar ett betydande inflytande i partiet.

Varken det revolutionära uppsvinget i Centralamerika eller bildandet av nya arbetar- och folkrörelser i Brasilien kan förstås utan att ta hänsyn till en ny och oväntad företeelse: radikaliseringsen av breda kristna grupper och deras lockelse till marxismen..

Andra Vatikankonciliet bidrog säkert till denna utveckling, men inte direkt eftersom dess resolutioner inte överskred gränserna för en modernisering, en *aggiornamento*, en liberal öppning. Men genom att rubba gamla dogmatiska sanningar, medförde denna öppning att den katolska kulturen blev mottaglig för nya idéer och influenser ”utifrån”. När den öppnar sig för den moderna världen kan kyrkan inte undvika de sociala konflikter som skakar världen, särskilt i Latinamerika. Det är i detta sammanhang som många kristna – till en början, intellektuella, framför allt teologer, jesuiter, prästspecialister, studerande – lockades av marxistiska analyser och förslag, precis som det skedde med många av de intellektuella på kontinenten under 1960-talet.

Frigörelsefrågan hade börjat oroa de mest avancerade teologerna (som var missnöjda med den dominerande ”utvecklingsteologin”) i slutet av 1960. Men det var 1971, med en bok av Gustavo Gutiérrez, en peruansk präst och före detta elev vid katolska universitet Louvain och Lyon, som befrielsesteologin verkligen föddes. I sitt arbete, *Teología de la liberación: Perspectivas* (Befrielsesteologi – Framtidsutsikter), föreslog Gutiérrez ett antal kontroversiella idéer som kom att få ett betydande genomslag. Påverkad av marxismen – han hänvisar särskilt till Mariáteguis, Ernst Blochs och beroendeteoretikernas skrifter – ser inte Gutiérrez de fattiga

som föremål för medlidande eller välgörenhet, utan som sin egen frigörelses subjekt. Genom att avvisa ”utvecklingsmodellen – [...] som bara blev synonym med reformism och modernisering”, det vill säga begränsade åtgärder, som var blygsamma och ineffektiva och endast förvärrade beroendet, proklamerar den peruanska teologen:

Endast en radikal omvälvning av sakernas nuvarande tillstånd, en djupgående omvandling av egendomsförhållandena, den exploaterade klassens maktövertagande, en social revolution, kommer att göra slut på detta beroende. Endast de kommer att tillåta en övergång till ett annorlunda samhälle, ett socialistiskt samhälle.¹⁰⁸

Befrielse-teologin skapade inte denna förändring; den är en produkt av den. Närmare bestämt är den speciellt ett uttryck för en social rörelse som skapats av de kristnas anslutning till grannföreningar, fackföreningar, studentrörelser, bondeföreningar, folkliga utbildningscentra, politiska vänsterpartier och revolutionära organisationer. Denna rörelse, som vi skulle kunna kalla frigörelsekristendom uppstod under 1960-talet (kom ihåg Camilo Torres), långt innan befrielse-teologin. Men genom att ge rörelsen legitimitet och en lära, bidrog den till dess spridning och utveckling.

Lägg märke till att denna ståndpunkt är mycket radikalare än de som de latinamerikanska kommunistpartierna framförde under denna period.

Kort efteråt, i april 1972, ägde det första kontinentala mötet ”Cristianos por el Socialismo” rum i Santiago, organiserat av två chilenska jesuiter, teologen Pablo Richards och ekonomen Gonzalo Arroyo, med stöd av den mexikanska biskopen Sergio Méndez Arceo. Denna eku-meniska rörelse, som förenade katoliker och protestanter, ledde befrielse-teologin till dess logiska slutsats – det vill säga ett försök till en syntes mellan marxism och kristendom – vilket senare förbjöds av den chilenska kyrkans hierarki. Mötets slutresolution 1972 förkunnade sin anslutning som kristna till kampen för socialismen i Latinamerika:

Det verkliga sammanhanget för en levande tro är i dag förtryckets historia och kampen för befrielse från förtrycket. Men för att kunna placera oss i detta sammanhang måste vi verkligen delta i befrielseprocessen genom att gå med i partier och organisationer som är tillförlitliga verktyg för arbetarklassens kamp.

Tack vare arbeten av Gutiérrez, Hugo Assmann – en annan pionjär inom befrielse-teologin, bröderna Leonardo och Clodovis Boff, Frei Betto (fängslad under flera år av militär-diktaturen, och nu huvudperson i kyrkliga församlingar på gräsrotsnivå i Brasilien och rådgivare till Arbetarpartiet), Ignacio Ellacuría (mördad av militären i El Salvador), Jon Sobrino och Pablo Richards i Centralamerika, omvandlades befrielse-teologin till en inflytelserik strömning på gräsrotsnivå och i betydande delar av kyrkan. Detta ledde till en reaktion i Vatikanen: den berömda ”Instruktion om några aspekter av befrielse-teologin” från den Troskongregation under ledning av kardinal Ratzinger, som fördömde befrielse-teologin som ett nytt kätteri baserat på en ”urskillningslös användning” av marxistiska begrepp.

Oavsett resultatet av Vatikanens offensiv – och vi kan inte utesluta att den når en del framgångar – kommer kristnas ställningstagande på klasskampens sida aldrig att bli vad det var före uppkomsten och utvecklingen av befrielsekristendomen.

Under många år var frågan om en allians med de grupper som kallas ”kristna vänstern” en taktisk angelägenhet för arbetarrörelsen och marxister i Latinamerika. Under sin resa till Chile 1971 talade Fidel Castro om möjligheten av att kristna och marxister kunde gå från en taktisk till en strategisk allians. Men efter den centralamerikanska erfarenheten, liksom den brasilianska, förefaller frågan om allianser vara överspelad: kristna blev en del av socialistiska folkrörelser, befriare eller revolutionärer. De förde ofta med sig en moralisk känslighet,

¹⁰⁸ Se Gustavo Gutiérrez, *Teología de la liberación: perspectivas*: Lima. CEP, 1971, sid. 22-23.

erfarenheter av folkligt arbete ”på basnivå” och en utopisk ihärdighet som bidrog till att berika rörelsen. Vad som lockar vissa kristna till marxismen är inte bara dess vetenskapliga värde som samhällelig analys; det är också, och framför allt, dess etiska opposition mot kapitalistiska orättvisor, dess identifiering med de förtrycktas sak och sitt eget aktiva deltagande i kampen för socialism.

Händelserna 1989-1991 kunde inte undgå att påverka den latinamerikanska marxistiska vänstern. Mer än Berlinmurens kollaps och Sovjetunionens snöpliga slut – som drabbade den kommunistiska strömning som identifierade sig med den sovjetiska modellen särskilt hårt – var det sandinisternas nederlag som fick större konsekvenser för vänsterkrafterna i Centralamerika och över hela kontinenten. Det bidrog – som det har framgått ovan – till att gerillan i Centralamerika avväpnades inom ramen för fredsavtal tillsammans med demokratiska garantier. Till detta bör läggas Kubas svårigheter: samtidigt som det finns en enorm sympati för Kubas kamp till försvar för revolutionens landvinningar och mot USA:s blockad, har regimens bristande demokratisering och vissa auktoritära metoder – som till exempel processen kring avrättningen av general Ochoa och hans vänner – väckt många tvivel och kritik i den latinamerikanska vänstern.

I en omgivning som karakteriseras av en segerrik nyliberal kapitalistisk offensiv, fick dessa och andra händelser flera intellektuella eller ”realistiska” vänsterledare att förkunna att den period som inleddes med den kubanska revolutionen 1959 var slut, och att en epok av ”demokratisk konsensus” hade tagit sin början, där de nödvändiga reformerna skulle ske inom ramarna för (den kapitalistiska) marknadsekonomin, revolutionen skulle vara ett avslutat kapitel i Latinamerikas historia, och i dess ställe kunde man bara genomföra måttliga politiska reformer, som skulle genomföras av center-vänster-regeringar. Det är till exempel den tes som försvaras av den begåvade mexikanska författaren och journalisten Jorge Castañeda i hans bok *La utopía desarmada* [Den avväpnade utopin] (1993), som hade stor inverkan på hela kontinenten.

Men några månader efter det att boken offentliggjorts i Mexico, ägde det rum ett spektakulärt indianuppror i Chiapas, under ledning av en organisation av väpnade utopister, Ejército Zapatista de Liberación Nacional. Det är sant att zapatisterna, till skillnad från traditionella gerillagrupper, inte har som mål att ta makten, utan att återuppliva det mexikanska civila samhällets självorganisering med sikte på en genomgripande omvandling av landets sociala och politiska system. Men utan EZLN:s uppror i januari 1994 – som fem år senare fortfarande är välbeväpnat – skulle de inte ha blivit ett riktmärke för nyliberalismens offer, inte bara i Mexiko utan i hela Latinamerika och runt om i världen.

Den nya mexikanska zapatiströrelsen är en bärare av magi, myter, utopier, poesi, romantik, entusiasm, ”mystik”; men på samma gång är den fullt av fräckhet, humor, ironi och självironi. I den kombineras flera subversiva traditioner, som utgör en levande och oförutsägbar revolutionär kultur, som finner sitt litterära uttryck i subkommendant Marcos.

Å ena sidan är EZLN arvtagare av den guevaristiska marxismen, som inspirerade rörelsens ursprungliga kärna. Klart är att zapatismens utveckling ledde den långt från detta ursprung, men upproret i januari 1994, liksom andan i Ejército Zapatista de Liberación Nacional (Zapatistarmén för nationell befrielse), behåller en del av detta arv: vapnets betydelse, organiska band mellan de som strider och bönderna, geväret som ett materiellt uttryck för de utsagnas misstro mot sina förtryckare, viljan att riskera livet för de fattigas frigörelse. Vi är långt ifrån det bolivianska äventyret 1967, men nära den revolutionära etik som förkroppsligades i Che.

Mer än ett direkt arv är Emiliano Zapatas eget arv, vars berömda Ejército Libertador del Sur (Södra befrielsearmén) på samma gång representerar både bondeupproret och indianupproret,

den kompromisslösa kampen mot de mäktiga utan att försöka gripa makten, det jordbruksprogrammet för jordfördelning och organisering av ett gemensamt bondeliv – vilket Adolfo Gilly kallade ”Moreloskommunen” – Men Zapata är också internationalisten som i ett berömt brev från februari 1918 hälsade den Ryska revolutionen, då han insisterade på ”den synliga analogi, den uppenbara parallellen, den absoluta pariteteten”, med den jordbruksrevolutionen i Mexiko:

Båda riktades mot vad Tolstoj kallade ”det stora brottet” med den ökända tillskansningen av jorden, som trots att den är allas egendom, på samma sätt som eld och luft, monopoliserades av ett fåtal mäktiga med stöd av sina arméer och orättfärdiga lagar.

”Jord och frihet” fortsätter att vara den centrala parollen för de nya zapatisterna som – för att låna titeln på Gillys vackra bok – fortsätter den avbrutna revolutionen* (som avbröts 1919 med mordet på Zapata).

Befrielse-teologin är en annan inspirationskälla för zapatisterna – även om deras ledare inte hänvisar särskilt mycket till den. Sanningen är att, utan arbetet med att medvetandegöra ursprungsbefolkningen och den självorganisering för att kämpa för sina rättigheter, som främjades av biskop Ruiz och hans kateketer sedan 70-talet, är det svårt att föreställa sig att zapatiströrelsen skulle ha fått en sådan genomslagskraft i Chiapas. Det är riktigt att detta arbete inte hade någon revolutionär målsättning och avvisade alla våldshandlingar. Men det hindrar inte att många zapatister, bland gräsrotterna, bland ursprungsbefolkningarna – även bland ledarna – har formats av befrielse-teologin, på grund av en religiös tro som valde ett engagemang för de fattigas självbefrielse.

Dessa tre arv är viktiga. Det är möjligt att den tradition som haft störst betydelse för EZLN var ursprungsbefolkningens mayakultur i Chiapas, med sitt magiska förhållande till naturen, sin samhällssolidaritet, sin motståndskraft mot nyliberalismens modernisering. Zapatismen hänvisar till denna gemenskapstradition från det förflutna, det förkapitalistiska, det förmoderna, förcolombianska – lite grann som Mariátegui som, inte utan viss överdrift, talade om ”Inka-kommunismen”.

EZLN är arvtogare till fem århundraden av indianskt motstånd mot ”civilisation” och ”modernisering”. Det är ingen tillfällighet att zapatisternas uppror ursprungligen planerades till 1992, tidpunkten till erövringens femte århundrade, och att under detta år en indiansk folkmassa ockuperade San Cristobal de las Casas, Chiapas huvudstad, och välte omkull conquistadoren Diego de Mazariegos staty, en av ursprungsbefolkningens symboler för förtryck och underkastelse.

Men EZLN är inte den enda yttringen av att en revolutionär utopi, som inspireras av marxismen, fortfarande är levande i Latinamerika, vilket åtminstone gör att försöken att förklara den kubanska revolutionens historiska kapitel som avslutat blir förhastade. Under 1990-talet ägde andra kamper rum – särskilt med sin sociala bas på landsbygden – som innebar radikala utmaningar mot den sociala ordningen, genom kamp – som i undantagsfall antog formen av gerilla – såsom i Colombia där FARC (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia) och ELN (Ejército de Liberación Nacional) utvidgade sitt inflytande – eller, vilket var vanligare, antog formen av sociala rörelser av en ny typ.

Den viktigaste och bäst välorganiserade av dessa – men inte den enda, eftersom liknande rörelser förekommer också i Paraguay, Ecuador, Peru, Mexiko, Guatemala, osv. – är otvivelaktigt MST, Movimiento de los Trabajadores Rurales Sin Tierra de Brasil. Den har, liksom många andra radikala rörelser i Latinamerika, sina rötter i befrielsekristendomen,

* Syftar på den spanskspråkiga titeln på Gillys utomordentliga bok om mexikanska revolutionen – *La revolución interrumpida*. Engelska titeln är *The Mexican Revolution*.

närmare bestämt i lokalsamhällena och i Pastoral de la Tierra. Men från 1980-talet lösgjorde sig MST från kyrkan och införlivade viktiga delar av marxismen i sin analys av Brasiliens struktur på landsbygden och i sitt socialistiskt inspirerade jordbruksprogram. Som en följd av sin kampvilja, sin ”mystik”, sina okonventionella kampmetoder och sitt kompromisslösa motstånd mot den nyliberala politik som fördes av olika brasilianska regeringar, lyckades MST vinna sympati inte bara från en betydande del av de jordlösa bönderna utan även från den fattiga befolkningen i städerna och den allmänna opinionen i allmänhet, och framstår allt mer som spjutspetsen i kampen för en samhällsomvandling i Brasilien.

Det betydelsefulla folkliga stöd som latinamerikanska vänsterpartier erhållit i val, är i större eller mindre utsträckning ett uttryck för missnöje med nyliberalismen, imperialismens herravälde, den etablerade ordningen, och söker ett radikalt alternativ till de befintliga sociala strukturerna – oberoende av de programmatiska begränsningarna hos den ena eller den andra organisationen eller politiska fronten.¹⁰⁹

Samma anda finns närvarande i Antiglobaliseringsrörelsen mot nyliberalismen (Movimiento de Resistencia Global contra el Neoliberalismo) som har utvecklats i Latinamerika – liksom i hela världen – efter de stora demonstrationerna i Seattle (1999). Denna rörelse, vars viktigaste uttrycksform varit årliga konferenser, World Social Forum i Porto Alegre – 2001, 2002 och 2003, med ökande framgång – samlar en rad olika sociala och politiska rörelser, icke-statliga organisationer och individer som motsätter sig den nyliberala kapitalismen och kommersialiseringen av samhällslivets alla områden. Marxister av olika chatteringar är bara en av de strömningar som förekommer i denna ”rörelse av rörelser”, men deras bidrag till en kritisk analys av den samtida kapitalismen och förslag till socialistiska alternativ är mycket viktiga. Styrkan i denna rörelse är också dess mångfald, som samlar marxister, frihetsivrare, miljöaktivister, fackföreningar, kristna och ursprungsbefolkningar förenade mot en gemensam fiende.

Som Mariátegui skrev 1 maj 1924:

Att bilda en enhetsfront är att utföra en solidaritetshandling med avseende på ett specifikt problem och ett brådskande behov. Det innebär inte att ge upp de teorier som varje parti står för eller den ståndpunkt som var och en intar i förtruppen. En mångfald tendenser och olika grupper är inget ont; tvärtom är det ett tecken på ett avancerat stadium i den revolutionära processen. Det viktiga är att dessa grupper och tendenser vet hur de ska samverka när de ställs inför den konkreta verkligheten i vardagen. [...] Låt dem inte använda sina vapen [...] för att skada varandra, utan för att bekämpa den sociala ordningen, dess institutioner, dess orättvisor och dess brott.¹¹⁰

Michael Löwy

Paris, maj 2007

¹⁰⁹ Ett annat tecken på en vitalisering av marxismen under 90-talet är mångfaldigandet av marxistiska tidskrifter på kontinenten – *América Libre*, *Cuadernos del Sur*, *Herramienta*, *Rodaballo* (Argentina), *Vientos del Sur*, *Dialéctica*, *Historia y Sociedad* (México), *Márgenes – Sur* (Perú). *Crítica Marxista*, *Praga*, *Outubro*, *Lutas Sociais* (Brasil), osv. – och framväxten av en ny generation av marxistiska forskare, historiker, sociologer och ekonomer bland vilka vi finner Nestor Kohan, Horácio Tarcus, Claudio Katz, Cláudia Korol (Argentina), Paulina Fernández, Francisco Gomezjara, Antonio García de León, Fernando Matamoros (México), Ricardo Antunes, Paulo Arantes, Iná Camargo, Isabel Loureiro, José Castilho Marques, Marcelo Ridenti (Brasil), Renán Vega (Colombia), Alfonso Ibáñez, Alberto Rocha (Perú), Orlando Núñez (Nicaragua).

¹¹⁰ Mariátegui, ”El primero de mayo y el frente único”, i *Obra política*, s. 253-254.